

NÉGY HAVI SZOLGÁLATOM

A

MAGYAR HADSEREGBEN

1848

JUNIUS VÉGÉTŐL OKTÓBER VÉGEIG.

IRTA

IVÁNKA IMRE.

BUDAPEST, 1881.

RUDNYÁNSZKY A. KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.

Sulzsky Ferenczhez!

É sorok sohasem jelennek meg, ha „Életem és
Korom“ című könyvedben engem fel nem emlitesz;
de miután az, a mit rólam, különösen 204—205.
lapokon mondasz, nem úgy van, nem hallgathattam
tovább.

Azt vélem, hogy nem szándékos félre magya-
rázás, hanem vagy rossz információ, vagy a tárgy-
halmas közötti tévedés vezette tolladat, s ezért elvá-
rom, hogy könyvednek újabb, vagy más nyelven
történendő kiadásánál tévedésedet helyzeigazítod.

Üdvözl

Ivánka Imre.

Budapestu, 1881. januárban.

Sokkal csekélyebbnek tartom 1848-ban tett szolgálatomat, semhogy arra gondoltam volna, hogy valamikor kénytelen legyek eljárásomról emlékiratot közre bocsátani; de miután többen (Mészáros Lázár, Horváth Mihály és mások) rólam megemlékeznek, Pulszky Ferencz „Életem és Korom“ czimű munkájában nevemet említi fel, ismételve a nélkül, hogy a körülményeket teljesen ismerné, reá gondoltam magamat és sine ira et studio elmondom élelményeimet azoknak, a kiket ez érdekelni fog.

1847-ben az őszi gyakorlatok után, tekintettel arra, hogy most már ezredemben rangra második főhadnagy valék és néhány hét múlva első leendek, elmondottam herczeg L. J. és gr. W. G. tábornokoknak, a kik mellett 5 évig dandár-segéd voltam, miként a csapatszolgálatához — különösen a lovasságnál — visszatérni, ismét ujoncok és pótlovak tanításával és felszerelésével foglalkozni, gyakran félreeső falvakon tanyázni, nem igen érzek hivatást magamban, és ha elhatározásomat helyeslik, kérelmet intézek az udvari főhaditanácshoz (Hofkriegsrath), hogy engem, ki már addig mint már említettem ezredemben a legidősb főhadnagy leszek, egy magyar gyalog serezedhez nevezzenek ki századosnak, mi által alkalmam nyílik városban lakni és tanulmányaimat folytatni.

Mindkét tábornok és több magas állásu előljáróm ezen elhatározásomat helyeselték, a lépés megtételére buzdítottak, s a kellő ajánló levelekkel ellátva érkeztem Bécsbe; — igaz — elmulasztottam az akkor nagy be-

folyással bíró báró Einathen tábornokhoz szintén ajánló levelet vinni és az ő külön pártolását kikérni.

Az ajánlólevelek kézhez juttatása után, a bemutatásra kiszabott időre, a kihallgatáson megjelentem és kérésemet előszóval is előadtam; válaszáat a főtábornagyszernagy ekként kezdte: „Százan is vannak, a kik hasonló érdemeket sorolhatnak fel“. — „Akkor excellentiád nem lehetek jogosítva bármit is kérni!“ és válaszáat be nem várva meghajtottam magamat, mentem; utaztam vissza Prágába és beadtam lemondási kérvényemet a Palatinalis 12. huszárezredben viselt főhadnagyi állásomról.

Addig, míg majd elintéztetik folyamodványom, szabadságot kértem és Pozsonyban tartózkodtam, hol Zsigmond testvérem az országgyűlési városi követek sorában ült, nővéreim pedig Bazinban és Nagy-Szombatban, tehát közel laktak.

Egyik hónap mult a másik után, elbocsátásom nem érkezett le; ellenben ezredtulajdonosom István nádor ő cs. kir. fensége ismételve szűkebb körben adott ebédjéhez rendelt. A polgári életre készültem. A követek karzatán kísértem figyelemmel a politikai vitatkozást. Megismerkedtem sokakkal a követek és főrendiház tagjai sorából, mire nagy szükségem volt, mert hiszen 13 éves koromtól 30 éves koromig katonáskodtam Ausztriában és Csehországban, még rokonaimtól is elidegenedtem.

Megjött a tavasz és vele a párisi forradalom hire, melynek szikrája végig futotta Európát — sőt még a bécsiek is revoltáltak — a bécsiek! — kiknek oltárán áldozott 33 millió különböző nemzethez tartozó népség.

Budapesten is történtek mozgalmak, a melyekre ugyan szükség nem igen volt, mert együtt volt az országgyűlés Pozsonyban és igen ügyesen felhasználta az áramlatot a már évek óta érlelt reformkérdések — habár hevenyészett — de geníálisan keresztülvitt törvényesítésére. Azt vélem, ha ekkor József nádor még

életben lett volna, az ő közbenjárása mind le, mind felé megakadályozza a reactiót, nem következik be a támadás és ebből folyólag az önvédelmi harc.

A dolgok érdekes menetét mint benevolus spectator figyeltem, kétszer vettem részt cselekvőleg.

Midőn a Schlossberget támadták és rabolni kezdettek, azon tisztességes emberek sorában állottam, a kik a Naphoz czimzett vendéglő felől képeztek hátfalat.

Bécsbe utaztam azon hajóval, amely a nagy deputatiót felvitte. A mostan Hotel Munschban egy asztalnál beszélgettünk többen azon apály és dagályról, melyet a kedélyekben a Burgból érkező majd jobb, majd rosszabb hírek okoztak; hozzám lépett gróf T. L. mondván: itt van herczeg L., a Burgban lakik és szeretne veled beszélni. Elmentem oda, beeresztettek az Amalienhof oldaláról, felvezettek a 2-ik vagy 3-ik emeletre s itt találtam régi tábornokomat herczeg Sch. bibornokkal és másokkal együtt, a kiket nem ismertem, vagy a kikre már nem emlékezem.

A herczeg némi bevezetés után azt kérdezte tőlem, mit tartok az iránt, vajjon képzelhető-e, hogy a magyar fiatalság a császári várakra támadást intézzon; csatlakoznának-e ehhez a bécsiek és mi eredményt tételtek fel?

E kérdésre azt feleltem: Politikával nem foglalkozván, az összeköttetéseket és belső rugókat nem ismerem. Azt látom, hogy Kossuth és a magyarok itt a polgárságnál és a deákoknál igen kedvesen látott vendégek; azt beszélik, hogy a megadott concessiókból valami visszavonás készülne, ez nagy ingerültséget okoz, hogy ez a fiatalsgot támadásra bírja-e vagy nem; hogy a bécsiek csatlakoznak-e vagy nem, arról sejtelmem sincsen; egyébiránt a mint a várakat és környékét katonasággal megrakva látom, alig hiszem, hogy a támadásnak momentan veszélyes eredménye lehetne, de igenis meggondolandónak vélem, vajjon tanácsos-e ide juttatni

a dolgot; mert ha a szerencsétlenség úgy akarná, hogy az országgyűlési fiatalság, vagy talán a törvényhozó testület néhány tagja megsebesülne, vagy elesne: akkor bizonyosnak vélem, hogy Magyarország minden megyéje fel fog lázadni.

Ezen nyilatkozatom szemlátomást benyomást tett az illetőkre, onnan István nádor ő fenségéhez hivatam, ez kérdezte tőlem: mi járatban vagyok a várakban? Elmondottam. Mire elbocsátott.

Visszatértünk Pozsonyba. Április 11-én lejött a király a törvények megerősítésére. Örömben volt mindenki, én is.

Pár nap mulva ismét hivatalos voltam a nádorhoz ebédre. Ebéd után ő fensége dolgozó szobájának ablakához intett s ezeket mondotta: „Az ön elbocsátási kérvénye már deczemberben jutott hozzám, nem küldöttem tovább, itt van íróasztalomban. Önnek — tulzott érzékenységből — nem szabad a hadsereg szolgálatát elhagyni; a politikai események valószínűvé teszik, hogy a német szövetség a Rhenus mellett figyelő hadtestet állít fel, ezredem bizvást e hadtestben lesz s azt kívánom: Ön is ott legyen.“ Válaszom: — Fenséged kívánsága rám nézve parancsszó, azonban már most is kijelentem, hogy amint a háborúnak vagy hadkészülődéseknek vége lesz, a hadsereg soraiból kilépek.

Harmadnapra uton voltam Csehországba, Ordódy György barátom századánál a postlbergi kaszárnyában vártuk: mi lesz már! Rossz híreket vettünk hazulról. A rácok zavarogtak, a határőrvidék, a horvát bán, egyes csapatvezérek ellenszegültek; elhatároztatott tiz honvéddzászlóalj felállítása; megjelent Batthyányi proclamatíója: „A haza veszedelemben van. . . . szolgálatra jelentkezzenek a sorkatonaságnál levő magyar tisztek stb.“ Jelentkeztem, hogy a honvédséghez kész vagyok átlépni.

A közidőben Csehországban is mind élesebb lett az ellentét a németek és csehek között, míg végre kitört a lázadás Prágában június 12-én. Ezredünk 14-én

este kapta a parancsot, hogy vonuljon Csehország fővárosába. Másnap reggel indultunk és 6 órakor este — mint az ezred előcsapatának vezetője — fuvattam meg a Hradschini vár kapui előtt a trombitát. Brűx, Saatz. Postlberg, Laun, Theresienstadt voltak állomásaink, tehát oly utat tettünk, mintha Abonyról, Szolnokról Pestre jöttünk volna egy menet alatt, de kemény országúton; nem maradt utban egy ló, egy ember sem; nem állottunk meg, csak egyszer 30 perczre, meghuztuk a hevedereket, mentünk tovább. Azért jegyzem ide, mert katonákat és lovasokat érdekli, hogy 900 lovas együtt mit teljesíthet? és mert ez ezredünknek jó karban léteről tesz bizonytságot.

17-én reggel az ultimatum kézbesítésével én lettem megbizva, és vittem azt egy trombitás kíséretében a városba, a Carolinen-Thalon és Borsitzen át. Délután megadta magát Prága feltét nélkül. Herczeg Windischgrätz mind a várossal, mind a lakosokkal és tanulókkal kíméletesen járt el.

A város megszállása után néhány napra osztattot szét azon halmaz levél, amely a lázadás alatt Prágába érkezett; e levelek közt volt június 15-éről keltezett kinevezésem is — századosnak a 2-ik honvédszászlóaljhoz. Haladék nélkül jelentettem magamat — szolgálati uton — előljáróimnál és kértem az engedelmet távozásra; részben gratuláltak, többen helytelenítették lépésemet; Windischgrätz sajnálatát fejezte ki, hogy a hadsereg szolgálatát elhagyom. Magyar vagyok, ott szolgálni kötelességem — volt válaszem. Dolgaim mielőbb rendezve, Lender Gábor hű szolgám kíséretében indultam vasuton Gänserndorfig, kocsin Pozsonyba, gőzhajóval Budapestre, a hova június utolsó napjainak valamelyikén megérkeztem. Felkerestem korán Zsigmond testvéremet, mentem a szabóhoz honvéd egyenruhát venni és kiküldöttem podgyászomat a délután Bajára induló hajóhoz, mert a 2-ik honvédszászlóalj már a Bácskában volt.

9 órakor a honvédeket organisáló Haditanácsnál jelentkeztem. Ott találtam Nádosy és Baldacci ezredes. Ez utóbbi értesemre adta, hogy nem megyek a zászlóaljhoz, hanem jelentkezsem 11—12 között Batthyányi Lajos miniszterelnöknél, kihez mint „elnöki titkár” vagyok rendelve. Ebbeli kinevezésem július 1-ső napján hirdettetett ki.

Tudakozódtam, mi történik a szervezkedés ügyében? Hallottam, hogy a tizezer honvédből még 4000—4500-nál alig van több kiállítva, hogy ez — toborzás után — lassan megy; azt sem tudni még: miként lesznek a honvédek véglegesen felruházva, de egyelőre a barna színt azért választották, mert az ó-budai rak-tárakban a helybeli tüzérezred részére nagymennyiségű barna posztó készletet találtak stb.

11 órakor beléptem gróf Batthyány termébe (a nemzeti casino mostani helyiségében lakott) ott találtam Térey Ignácot, Stankó gyalogsorezredbeli főhadnagyot, a ki ideiglenesen betöltötte helyemet; később jött Jászay államtitkár, azután Martiani és Széth sorgyalogságbeli ezredesek, ez utóbbi éppen akkor szemeltetett ki a honvédség parancsnokának s az ujonczozással volt megbizva. Martiani a fegyverkezést és hadi készülődést vezette. Természetes, hogy a viszonyok mikénti állásáról kérdezősködtem ismét. Az egyik azt vitatta: nincsen elegendő ló, fegyver és azt kellő minőségben és számban nem is lehet kapni; a gyújtacsok fogyatékán vannak; nem tudják honnan pótolni; — a másik mondá, hogy a honvédségnek választott katonaságnak kell lennie, oda csak gránátos mértékkel (6' 6"-nyi) szálás, szép emberek oszthatók be, s ezeket kikeresni nem könnyű stb. a kisebb méretű önkénytesek pedig a sorkatonasághoz soroltatnak.

A vita heves lett; egyszerre megnyílt az ajtó jobb kézről, s a hálósoba még sötét fenekén, barna görög szabású köpenyben, előttem áll Sokrates — és komoly hangon kérdi: Mit vitatkoznak az urak oly hangosan? Ösmertem ugyan Batthyányit Pozsonyból, de ennél meg-

lepőbb, méltóságosabb és bizalmat gerjesztőbb benyomást sem azelőtt sem az után soha többé nem tapasztaltam.

Uram! Ime az ezredes ur azt állítja, hogy nincsen elegendő fegyver a 10 ezer honvéd felszerelésére és nem képes a nemzetőröknek fegyvert adni; ez nem lehet; a helyőrség itt Pesten és Budán s a nagyobb városokban századonként alig áll 60 emberrel, de minden századnál megvan a fegyver és ruházat a teljes hadi állományra, és az első szükséglet töltény; ez több mint elég a honvédszászlóaljok részére. Fegyvert kapni Lüttichben és Angolországban eleget, csak rendelni kell; a legkisebb csehországi városka két-három hét alatt megtudta kapni fegyverét nemzetőrsége részére. Széth ezredes ur pedig azt vitatja, hogy a honvédeknek szálas legényeknek kell lenniök, másként a csapat nem imponál s ezért a gránátos mértéket meg nem ítő, önkénytesek a sorkatonaság kiegészítésére adatnak át; ez hibás eljárás.

Ön Ivánka? Igenis Excellentiád. Majd később fog minderről velem beszélni. Visszavonult szobájába. Az illetők rövid jelentéseket tettek nála, ezután reám került a sor.

Batthyány még egyszer elmondatta magának az említetteket. Azután azt felelte: 1 óraker miniszteri tanács lesz; három óraker jöjjön hozzám. Ekkor czédulát adott Kossuthhoz, mondván: Előzetesen értesítettem a pénzügyminisztert, menjen hozzá és adjon neki felvilágosítást.

Kossuthot azelőtt is láttam, néhányszor beszélni hallottam Pozsonyban — a halászkapu melletti házban levő országgyűlési clubban — be is lettem neki mutatva, de nem gondolom, hogy erre emlékezett és engem ismert volna. Írószobájában, dolgozó asztala mellett ülve fogadtott; szellemes tekintetét reám szegezve, beszélgető modorban kérdezett ki, végre azt mondá: „Pénz van és lesz, de ember, de ember, kit bizzunk meg?”

„Az Augusztin-féle lapos gyujtacsok részint Wienerneustadt mellett készülnek, részint az onnan szállí-

tott anyagból a csapatoknál csináltatnak; hengerlaku gyújtacsgyár csak egy van az egész monarchiában, Prágában. Egy embert tudok, a győri honvédszászlóaljhoz lett századosnak kinevezve; ő tanult katona és chemicus, ez Görgey Arthur, ez lenne a feladat ezen részével megbizandó; a fegyverek beszerzésénél Stankó főhadnagyot is alkalmazandónak vélem, lelkes magyar katonának látom.“

Julius 6-án a honvédszászlóaljokhoz a toborzás ismét megkezdetett; a mérték 6 6''-ról 5' 1''-re leszállított oly megjegyzéssel, hogy ezen intézkedésnek „a sorhadhoz már beosztottakra nincsen visszaható ereje“. A Budapesten és másutt — sub titulo equipirozás és afféle — ólálkodó honvédtisztek parancsot kaptak, a ruházkodást be nem várva, osztályaikhoz menni és ott jelentkezni. A nemzetőri zászlóalj parancsnokok közül azok, a kik még mit sem tettek, felszólítottak vagy működni, vagy rangjukról lemondani, a nemzetőri zászlóaljokhoz a hadseregben szolgált tisztek vagy altisztek lettek segédtisztekké nevezve és így tovább; volt dolog elég, de ziláltság is.

Mészárosnak legtöbb baja volt a tábornokokat és sorkatonaság tisztjeit, sőt némely csapatot is jó kedvben, engedelmességben tartani; a haditanácsban, Baldacci, Széth, Martiani, Nádossy ezredek normalis viszonyok között bizonyosan jók lettek volna, úgy ingadoztak és Nádossy kivételével, ki még tovább is megmaradt, nemsokára ott is hagyták az ország szolgálatát. Kossuth néha proprio motu tett a hadügyminiszter vagy a miniszterelnök hatáskörébe vágó intézkedéseket. A miniszterelnök hol Innsbruckba, hol Schönbrunnba volt kénytelen utazni, nehéz volt nála az aláírásokra időt nyerni; midőn az országgyűlés összejött, még inkább el volt foglalva, néhány heti szolgálat után facsimilét csináltatott s a kapitánytól lefelé való kinevezések és egyszerű adminisztrationalis kiadványok aláírását reám bízta. Néha alig birt időt nyerni a referadák elfogadására.

Igy vártam egyszer sokáig a képviselőház verandáján, — úgy vélem az ujonczok állításának s a hadsereg szükségleteinek megadása — mindenesetre a haderő gyarapítása — tárgyalatott; nagy volt az izgatottság; Széchenyi egy csoport képviselővel a verandán vitatkozott, állítván, hogy sem fegyver, sem ló, sem alkalmas tiszt nincsen . . . s engem megpillantva, felém fordul: „Itt van Ivánka, ez katona ember, kérdezzék meg őt.“ Elmondottam a fegyverekre, fegyvergyárra, az ujonczok begyakorlására vonatkozó nézeteimet, — bele szólt — „de lovakat, ágyuba alkalmas lovakat csak nem teremthet.“ — Bocsánatot kérek, van itt alkalmas ló elég, de azokat a vásárokon, remunda áron, nem adják; itt vannak a fuvarosok, kiknek 6—10—20 erős lovuk van. itt vannak a nagy urak, kiknek szintén nagy erős lovaik vannak, ezektől kettőt, négyet kell elvenni és azok értékét megfizetni. Excellentiádnak igen szép négy lova van Pesten, azt vélem, ha meg fog kéretni, kettőt át fog adni a hadseregnek. — „Ez rablás, ez a tulajdonjog sértése,“ — nagy izgatottságban távozott; ekkor beszéltem utólszor Széchenyivel.

Julius 19-én történt Szent-Tamásnak első sikertelen megtámadása s a bánát-bácskai harczterén több csatározások következtek. A hozott áldozatokhoz és kifejtett erőhöz mért csekély eredmény okait keresve, ezek leginkább a leküldött nemzetőrök szolgálati idejének rövid voltában, a kiképzés hiányosságában, azok fegyelmetlenségében és azon körülményben találták magyarázatukat, hogy a tüzhelyükhöz visszatérő nemzetőrök nagyrésze nem adta át fegyverét a felváltásukra jött és fel nem fegyverzett nemzetőröknek, a töltenyt pedig majd mind magával vitte haza. Ezek következtén augusztus közepén felszólítottak a hatóságok, hogy — magukat háboru idejére szolgálatra kötelező önkéntes nemzetőrökből — csapatokat állítsanak és majd ezeket küldjék felszólítás esetén a harczterre.

Egy hónappal később, augusztus 19-én támadta meg Bechtold tábornok másodszor Szent-Tamást és

visszaveretett, ami az országban igen rossz hangulatot szült, a ráczokat pedig nekibátorította.

Perczel Mór a képviselőházban az aldunai sereg vezérletét árulással vádolta, Szentkirályi Mór, aki mint kormánybiztos működött lent, és Bakonyi ezredessel együtt jött fel Pestre a verbászi viszonyokról s a visszavert támadásról jelentést tenni, — ezt visszautasította, nagy volt a zaj és nyugtalanság.

Miniszteri tanács tartatott Batthyányi lakásán; behívtam a tanácsba. Batthyányi azt mondá: Bechtold tábornoki tiszteket kér, a miniszteriumnak pedig ott oly emberre van szüksége, aki maga katona lévén, a dispositiókat megítélni képes s a kormánynak hűséges jelentéseket teszen, s erre engem gondol kiküldendőnek. Erre azt feleltem: a zászlóaljambhoz lemenni s ott szolgálatot tenni, vagy vezérkari szolgálatok teljesítésére is kész vagyok, de m a g á n j e l e n t é s e k e t nem küldök. Ha a miniszterium mostani minőségemben, mint a Miniszterelnök titkárját nyílt parancscsal és nyílt meghagyással küld Bechtold tábornokhoz vezérkari vagy hadsegédi szolgálatra, — oly meghagyással, hogy a miniszteriumhoz rendes, előljáróm által láttamozott tudósításokat küldjek fel, ezt elvállalom.

A rendeletek az általam kívánt szellemben állíttattak ki és Szentkirályival, Bakonyival egyszerre utaztam le Bajára, onnan Verbászra. Éjszaka érkeztem; hajnalban jelentkeztem Bechtold tábornoknál, átadtam neki nyílt parancsomat, ő segédtsíztjeért küldött, és azt rendelte, hogy minden létszám a tárlatok mennyisége, a napi parancsnok, minden néven nevezendő dispositió közöltessenek velem; lovakat és odonánczot adott rendelkezésemre, a ki oda vezethet a hova menni akarok. A tábornok csapatokat ment vizsgálni, déltájban rendelt ismét magához.

A mit 3—4 óra alatt látni lehetett azt megnéztem. Szabó-László régi palatinális huszár bajtársamat, akkor a Jászkun lovas csapat őrnagyát és parancsnokát felkerestem, tőle is kértem felvilágosítást; kimentem az elő-

örsökig; visszatérve Verbászra, a tábornokhoz mentem s elmondottam az eddig tapasztaltakról nézetemet, nevezetesen azt, hogy nem csodálom, miként Szent-Tamás annyira megerősített és mindennel ellátott, mert ily fészket egy mértföldnyi és nagyobb radiussal cernirozni háromszor annyi erővel sem lehet, mint a milyennel a tábornok rendelkezik; az előörsök előbbre tolását s az egész tábornak szűkebb körre vonását tartottam tehát az első teendőnek.

A tábornok elbocsátott — rövid idő múlva visszahivatott; felnyitott egy ládát s abból kivett két csomag levelet, oda tette elémbé az asztalra, leültetett: „olvassam.“ A mint az első második levelet felnyitom, látom, hogy ezek magánlevelek és kijelentém, hogy az olvasmányt nem folytathatom: „igenis csak olvassa, olvasson el hatot, tizet; ott vegye ki, a hol akarja“; midőn ezt megtettem; — a levelek Mayerhoffertől, Jellasichtől, Philipovicstől, Czobeltől és más tábornokoktól és törzstisztoktól voltak, mind szemrehányásokat, a katonai becsületre való hivatkozással intéseket tartalmaztak, hogy ő — mint generális, aki születésére nem is magyar, mégis szolgál az osztrák hadsereg, s a császári színek ellen. — „Ne olvasson tovább, mond a tábornok, mind egyforma, mind ugyanarról szól. Midőn a hadügyminiszter felszólítására a parancsnokságot átvettem, tiszta szándokkal tettem azt, és ígértem a miniszterelnöknek is, hogy hű szolgálatot teszek az országnak; azóta, hogy itt vagyok, alig van nap, hogy egy vagy több hasonló levelet ne kapnék régi, legjobb bajtársaimtól, — én külföldi születésű ember vagyok, állásomat, mindenemet a császárnak köszönöm; az alkotmány subtilitásait nem értem, de kétszintű játékot üzni és folytatni sem vagyok képes. Menjen fel a miniszteriumhoz, mondja meg mit látott, mit tapasztalt; jelentse ki, hogy két hétig itt maradok; semminemű positiót ez idő alatt feladni nem engedek; küldjön a miniszterium valakit felváltásomra, mert tovább nem szolgálhatok.“

Egy óra múlva kocsin ültem és jöttem váltott lovakkal Szabadkának, Szabadszállásnak, Pestre.

A minisztertanácsban tettem részletes jelentést. Nagy volt a consternatio. Kétségtelen már most, hogy épen úgy mint Bechtoldhoz, hasonló levelek intéztettek az országban parancsnokló többi tábornokokhoz és magas állású cs. kir. főtisztekhez is; bizonyos volt már, hogy a rácok cs. kir. hadseregbeli főtisztek által vezéreltetnek; hogy Jellasich betörése néhány hét múlva meg fog történni és hogy a bécsi hadügyminisztérium kezében van az intézkedések fonalának gócpontja.

A minisztérium a legerélyesebb fellépésre határozta el magát. Augusztus 27-én írta alá István nádor azon rendeletet, a melyvel Ivánka Imre, Kosztolányi Mór, Görgey Arthur és Máriássy János honvédszázadosok — soron kívül — mint számfelettiék — őrnagyokká neveztetnek ki a honvédséghez és az önkéntes mozgó nemzetőrseregek vezéreivé; 29-kén jelent meg a rendelet a Közlönyben, hogy a Dunáninnen kerület önkéntes nemzetőrsapatai Vácson, a Dunántuliak Pápán, a Tiszáninneniek Szolnokon, a Tiszántuliak Aradon gyülekezzenek, a hol a parancsnokok már szeptember 3-án ott lesznek, és kimondatott egyszersmind, hogy a nemzetőrségi őrnagyok, habár rangban idősebbek lennének is, a kinevezett vezéreknek alárendeltetnek. En a Vácson alakuló tábor átvételével bizattam meg.

A kinevezést megelőző és elindulásig rendelkezésemre álló néhány napot a miniszterelnökkel, Görgeyvel, később Kosztolányival tanácskozásokra és készüldésre használtam fel; Máriássy nem jöhetett Pestre, mert a tetteleges harcztéren volt és onnan egyenesen ment Aradra. A feladat az volt: megbízható magyar tiszteknek adni ezen új csapatok vezérletét, a kik a reájok ruházandó nagy hatalmat csakis a törvényszabta korlátokon belül használandják fel. A nádornál és miniszterelnöknél Kosztolányival megköszöntük kinevezésünket; Görgeyvel Kossuthhoz mentem és kijelentettük, hogy: látjuk, miként a mozgató erő az országban leginkább ő maga, és miután mireánk nem mindennapi

hatáskör ruháztatott, a kormány iránti engedelmességünk kijelentése mellett, *kötelességünk azt is nyilvánítani, hogy mi zászlóinkra írjuk „V. Ferdinánd és az 1848-ki alkotmány“, s ennek minden megtámadója ellen teljes odaadással működünk, de mint katona emberekhez illik, ezen szavunk mellett megmaradunk s e határon sem innen, sem túl nem lépünk.* Kossuth eleintén sajátságosan fogadott; meglehet, hogy a kinevezés s a csapatok ekkénti szervezése nem birta tetszését, azonban melegebb lett és azzal bocsátott el: „Jelszavunk, az ő jelszava.“

Jó — egyenlő ürméretű — fegyverekről, négy ágyuról, az ezekhez szükséges fogatokról gondoskodtam, és szeptember 3-án Váczon voltam.

A váczi tábor, midőn a horvátok ellen kiindult, állott mintegy 2600 pestmegyei, 1000 nógrádi, 600 honti, 200 esztergomi és vagy 100 budai nemzetőrből; (lehetett valamivel több is, már bizonyosan nem tudom) be volt osztva:

1 pesti zászlóalj 6 század, parancsnok gr. Almássy Ernő n. ő. őrnagy.

2 pesti zászlóalj 6 század, parancsnok Guyon Richárd n. ő. őrnagy.

Nógrádi zászlóalj 6 század, parancsnok Horváth N. n. ő. százados.

Honti zászlóalj 4 század, és Esztergom-budaiak 2 század, parancsnok Helley Ignác n. ő. százados*).

Négy hatfontos ágyu, parancsnok Mihalovics hadnagy. Segédtsztek: Kazinczy Lajos és Reiner Pál. Számtiszt: Rimanóczy Károly hadnagy. Elelmezési tiszt: Windisch hadnagy.

Almássy azelőtt velem szolgált a palatinalis huszároknál mint főhadnagy; Guyon egy vasasezrednél szolgált azelőtt; Horváth őrmester volt, gondolom a 60-dik

*) Ez utóbbiak októberben őrnagyokká léptek elő.

sorgyalogsági ezrednél (ezt a megye nevezte volt ki), Helley ha jól emlékezem, a Kress Chevaux legerseknél volt főhadnagy; Kazinczy velem volt egy időben Tullnban a Pionnier Corps iskolában, később huszártiszt; Reiner (később belügyminiszter) gyermekkori barátom; Rimanóczy őrmester volt a Palatinalis huszároknál; Windisch valamelyik Olaszországban levő magyar ezredből jött haza, azelőtt nem ösmertem. Mihalovits tüzemester volt az 5-ik tüzérezrednél; ezenkívül volt az álmányban egy altiszt és két dobos, kiknek nevét nem tudom, a váci katonanövendék-intézetből; a többi legalább tudtommal, mind ujoncz volt.

A pestmegyei anyag többnyire fiatal, erőteljes emberekből állott, köztük több intelligens ember, a kik a megyéből és a fővárosban csatlakoztak, ezen anyagból két zászlóaljat egészen magam szerveztem, a többiek félig-meddig szervezve érkeztek, de azért a leirandó procedurán — plus minus — keresztül mentek ők is; a honti zászlóaljban sok éltes ember volt.

A két pesti zászlóalj jó belga katona fegyverrel, a honti és nógrádiak rövidebb szuronyos szintén belga karabélylyal, az esztergomiak és budaiak cs. kir. hadseregbeli puskákkal voltak fegyverkezve.

Némely része az ujonczoknak egészen fel volt ruházva és szerelve, másoknak csak katona-köpenyök és jó csizmájok, sokaknak népies ruházatjuk volt, a fel nem szereltek holmiját szőr- vagy vászontarisznyákban hordattam, a mennyire lehetett, töltényládácskákkal vagy e helyett kis bőrtarisznyákkal lettek ellátva, akinek ez sem jutott, a köntös mellére, lengyel módra két zsebet varrattam a töltények elhelyezésére. Ezen tarka sereg együttes ismertető jele volt a főveg mellé tűzött fehér toll.

A mint egy csapat a táborba megérkezett, négy-szögbe állítottam, felcskettettem, a haditörvényeket felolvastattam (ezt még két nap a zászlóaljaknál ismételtettem) azután kivezettem a vásártérre, beosztottam századokba, minden századhoz, részint a megye ajánlatára,

részt szemre, az intelligens fiatalokból két hadnagyot, nyolcz altisztet neveztem, a fegyvert gulába rakattam. Ez volt a szállás.

A városba menni csak külön engedelemmel volt szabad.

Az ellátásról, a várossal egyetértve gondoskodtam; jó hus és kenyér, megfelelő főzelék, kevés bor jutott mindenkinek.

Magam és segédeim egy partra állított két vásárbódében laktunk.

Ezután a törzstiszteket és a századok tisztjeinek és altisztjeinek felét — felváltva — mind puskával ellátva sátorom előtt gyűjtöttem össze, a fegyverfogásokra, s mozdulatokra tanítottam, s a mit tőlem tanultak, azt mindjárt a csapatoknál mutatták tovább. Egy hét alatt türhető rendben voltam képes zászlóaljaimat kiállítani; a legközelebbi napok a zászlóaljok mozdulataira használtattak, de ezt alig kezdettem meg, rendeletet kaptam, hogy lehető legnagyobb létszámmal, legnagyobb csendben Pestre vonuljak és foglaljam el az új épületi kaszárnyát. Megtörtént.

Miután ez a katonákat érdekelni fogja, elmondom, hogy minden mozdulat századonkénti vagy divisiókénti zömben történt, ezen zöm alkotására, azzal való mozgásra különböző irányban, és abból való kibontakozásra fektettem a fősulyt; az illető százados vezette zömét a zászlóalj parancsnok intézkedése szerint a kittüzött helyre; az arczél helyreállítása is a zömekből fejlesztett. Minden tekintetben a lehető legegyszerűbb mozdulatok alkalmaztattak.

Negyedik napon minden századnál a legügyesebb tiszt főhadnagy, a legügyesebb altiszt hadnagy, vagy őrmester lett. Pesten a kiindulás előtt neveztettek a legügyesebbekből a századosok, a hiányzó hadnagyok és összes altisztek, most már a zászlóaljparancsnokok meghallgatásával.

A tüzéségnél az első két napon egy ágyuhoz állítottam művelt fiatal embereket, azután a másodikhoz, 6 nap alatt mind a négyhez, és 10 nap alatt türhetően

be volt tanítva az üteg, az irányzást maga a parancsnok teljesítette.

A dandárgyakorlat és az oktatás az előőrsi szolgálatban már csak utközben történt. Buda és Fehérvár között, mindig a délutáni órákban magyaráztam azt, a mit másnap menetközben tetteleg gyakoroltunk, a fejlesztésre nézve a dandár kettős-oszlopot, az arczéli előmenetekre a két százados-zömöket, a visszavonulásra és a szárnyak elővonása vagy hátra huzására a zömök echelonirozását használtam.

Ütközési formának az első vonalban álló zászlóaljából négy-négy századot hagytam meg a tűzvonal képezésére, a terep felhasználásával nyolczad, negyed, fél, sőt egész százados-csoportokban, az illető tiszt külön vezetése alatt helyeztem el; a harmadik divisio képezte a tartalékot s a zászlóaljparancsnok külön dispositiójára maradt.

A második vonalban álló zászlóaljakat a lehetőségig fedve állítottam fel, s a felváltás egy-egy zászlóaljjal külön-külön történt.

A fegyelmet vasmarokkal tartottam fenn, és semminemű erőszakoskodást, rablást, henczegést nem türtem.

A Pestre való berendeltetésünk, kiképeztetésünket lényegesen hátráltatta, mint ezt utólagosan megtudtam azért történt, mert a főváros közelébe concentráltattak az országban lévő „nem magyar“ csapatok, s ezek elensúlyozására rendeltettem be; — fájdalom ezen bejövetelünk, fokozván az akkori napi események hatását, két kitűnő hazánkfíának lelki állapotát deprimálta, pedig a mint mondtam, csapataimnál vasdisciplina uralkodott, azok a legcsekélyebb kihágást sem követték el, sőt itt létünk alatt az új épület udvarából is alig léptek ki.

A cs. k. csapatoknak Pest körüli csoportosítása egyébiránt összevág azon időszakkal, midőn Jellasics csapatai a Drávát átlépték és Hurbán Felső-Magyarországba berontott, ezzel combinálandó és most már két-

ségtelen, hogy a bécsi hadügyminiszteriumtól vettek volt erre parancsot.

Pesten kaptuk meg zászlóinkat és innen indultunk ki Székesfehérvár felé. A ki akkor e szegényesen felszerelt csapatot látta, alig hitte, hogy e harcosok 13 nap mulva reggeltől estig vitézül tartják meg a harczterét, kintüntetik magukat és két zászlóaljából később veressapkás lesz.

Verbászról visszatertem és jelentéstételelem után Mészáros a táborba utazott intézkedni Bechtold felváltása iránt; 27-ik augusztusban érkezett oda; 29—30-ik közötti éjszakán a ráczok, császári tisztek vezetése alatt, császári színek kibontásával színlett támadást intéztek Temerin és Járek felé, és midőn az ott lévő csekély haderő velök szembe szállott, a védelem nélküli községet lesben tartott gyujtogatókkal porrá égették és az egész 9—10.000 lakosságot földön futókká tettek.

Jellasics előcsapatai szeptember 14-kén lépték át a Drávát. Utunkban többnyire bivouaciroztunk; ha visszamlékezik gróf Cziráky János, bizonyoságot tehet melettünk, hogy példás rendet tartottunk. Szeptember 19-én Lovas-Berényen, 20-án Székesfehérvár mellett tanyáztunk; 22-én Polgárdin, 23-án Enying mellett voltunk; ekkor Jellasics Siófokon, előőrseink a horvát előőrsökkel szemben állottak. A délutáni órákban parlamentair érkezett a magyar főhadiszállásról, nevét már nem tudom, akit az őrszemig kísértem, kijött a horvátoktól is két tisztt a parlamentair átvételére, pár óra mulva viss. atértek.

Sem a horvátok, sem magunk nem hittük, hogy a háboru ugyanazon monarchia közös hadserege közt csakugyan lehetséges lesz; de kijelentettük a horvát tiszteknél, hogy már a magyar nemzet katonai becsülete sem engedi a további hátrálást. Még az éjszaka határozott parancsot kaptam „visszavonulni,” még pedig olyformán, hogy Székesfehérvár mellett — a várost nem érintve — vonuljak el, és Pákozd előtt foglaljak állást.

Szeptember 24-én tehát visszavonultam, mondhatom mind reám, mind alárendelt törzstisztjeimre igen lehangoló benyomást tett ezen rendelet, de engedelmeskedtünk s ezen erőltetett menetet végrehajtottuk. Utközben 6 éles ágyulövessel szalutáltattam Jellasics előcsapatát, tegnapi szavunk beváltására.

Megjegyzendő, hogy 23/24. éjszaka előőrseim egy öt emberből álló őrzőjáratot fogtak el, amely Roth és Philippovics táborából levelet hozott Jellasicshoz; a foglyokat levelestül főhadiszállásunkra — Mógához küldöttem.

Ezalatt nagy dolgok történtek és nagy volt az izgatottság az egész országban: a nádor eltávozott; gróf Lamberg teljhatalmu biztosnak lett kinevezve; az országgyűlés commissáriusokat küldött a táborba; Batthyányi Lajos kijött Lamberget felkeresni és vele értekezni; haditanács tartatott a sukorói templomban, melyben Ludvig és Perczel nyilatkozatai oda vitték a dolgot, hogy Móga kardját letette, s a seregrebeli tisztek készek voltak e példát követni. Én, a ki dandárommal az előcsapatot képeztem és egyes osztályaim előőrsön voltak, a meghívást későn kapván — már akkor — érkeztem törzstisztjeim kíséretében a tanácskozáshoz, midőn Batthyányi az ellentétek kiegyenlítését kísérlette meg, és Mógát arra bírta, hogy kardját vegye vissza. Batthyányt e törekvésében én is támogattam. A megállapodás abban történt, hogy mindkét fél tartsa meg jelenlegi állását, míg a közidőben Pestre utazott Lamberg ki nem jó, a további teendő nem a hadsereget, hanem a törvényhozást illetvén; ellenben megígérték a sorkatonai tisztek, hogyha Jellasics mégis tovább akarna előnyomulni, mindenesetre fegyveres ellenállásra találand; — szavukat meg is tartották.

E határozat meghozatalában annak is volt része, hogy bármi jó posítiót foglaltunk el, tudtuk, hogy Jellasics legalább kétszer annyi erővel rendelkezik mint mi, és hogy most már a Hardegg vásasok s a Kröss

chevauxlegersek hozzá csatlakoztak ; de azt is tudtuk, hogy a mi erőnk napról-napra növekedik.

25 vagy 26-án berendeltettünk csataállásunkba ; 26 vagy 27-én az előttem fekvő terep tüzetesebb szemlélésénél a szőlőkben előbukkant egy parasztkocsi, a melyen egy tiszt és altiszt ültek — osztrák uniformisban, de a nélkül, hogy reá értem volna kérdeni: mi járatban vannak? kocsijuk tovarobogott. Miután ez az előőrsök vonalának háta mögött volt, s a kocsi a főhadiszállásnak irányában haladt, az véltem, hogy az egyike a táborunkban lévő sorkatona tiszteknek ; később a főhadiszállásra beérkezvén, az előcsarnokban láttam Fligelli cs. kir. vezérkarbeli törzstisztet, őrizet alatt; felismertem, hogy ő az elébb látott tiszt, még azon időből ismertem, midőn Nagy-Szombatban a mappirozásnál volt, felém fordult, és felszólított, hogy kiszabítására közreműködjem, mert őt spionnak tartják, holott ő mint parlamentair utazott Lamberghhez. En erre azt válaszoltam, hogy elébb a körülmények iránt kell tudakozódnom. Ugy értesültem, hogy Fligelli Martonvásáron a vendéglőben lovait etetvén, vagy előfogat után várakozván, a Pestről érkező nemzetőrök által felismertetvén, csett fogságba. — Visszamentem hozzá és kérdeztem: kinél jelentkezett, hogy ő parlamentair, mert hiszen akkor, a midőn én láttam, szabad szemmel, kocsikázott; vajjon jelentkezett-e hátrább valamelyik csapatnál? Mire azt válaszolta, hogy ő ugyan nem jelentkezett senkinél sem, de a mint igazolványát kérték, azt rögtön elő is mutatta; Lamberghhez volt utasítva; fényes nappal, egyenruhában utazott és így őt spionage-al senki sem vádolhatja. Ezen utóbbi érveket helyeseknek ismervén el, habár hibáztattam, hogy az előőrösknél nem jelentkezett, sikertült kieszközölni, hogy csak mint hadifogoly küldetett Pestre, mert voltak hevesebb követelők is.

Még egy érdekes közleményt kell feljegyeznem ezen időszakról; szintén 26-án vagy 27-én délután Mülböck ezredes, a ki a jobb szárny parancsnoka volt, egy

proclamatiót küldött hozzám, a melyben a legények és bárki felszólíttatnak, hogy azon tisztet, a ki előttük mint hazaáruló gyanus, egyszerűen löjjék le, stb. — Mülböck kérdezte: van-e ezen proclamatio terjesztéséről tudomásom? Intézkedtem mindjárt és csakugyan alig mult el egy kis idő, két „Hunyady“ csapatbeli egyenruhába öltözött egyént hoztak hozzám, a kiknél több ily proclamatio volt és ezt terjeszteni akarták. Elvettem tőlük; habár azt mondták, hogy az egyik kormánybiztos küldöttei, — nem hittem nekik — hanem azzal kísértettem ki táboromból: hogy ha még egyszer vagy ők, vagy megbízójuk, vagy bárki más, hasonló proclamatióval táboromban elfogatik, sátorom előtt, minden további procedura nélkül, főbe lövetem. Nem volt többé hasonló vendégem.

29-én reggel nem tudtuk még a táborban, hogy gróf Lamberg 28-án Pesten meggyilkoltatott. E gyilkosság talán egyedüli szennyfoltja az 1848/9-ki eseményeknek, mentséget azon izgatottságban találhat csak, a melyben a fővárosi lakosság az utolsó két hét eseményeinek benyomásai alatt élt. Ezen eseménynek nem tudása az első ütközet előtt és alatt, valódi szerencse; biztosította a sereg különböző alkatrészeinek összeműködését.

29-ik szeptember. Bekövetkezett tehát azon nap, a melyen egy rögtönzött, $\frac{8}{10}$ -részben ujonczokból álló, a felszerelésben mindenben hiányt szenvedő magyar hadsereg kétszer nagyobb számu, nagyobbbrészt fegyvelmezett rendes hadcsapatokból álló, mind felszereléssel, mind tüzéséggel jobban ellátott hadsereg ellenében, a nyílt csatát elfogadta és a nemzet reményének megfelelően meg is vívta.

A magyar sereg jobb szárnyát Mülböck, a 60-ik sorgyalogezred ezredese vezényelte; állott e jobb szárny 1 zászlóalj Vasa, egy zászlóalj Erneszt sorgyalogságból, mindkettő csekély létszámmal; ezek a rezervát képezték. A jobb szárnyon, két század Miklós huszárból (Somogyi százados parancsnoksága alatt); négy 6 fontos ágyu; két

zászlóalj tolnai nemzetőrből, Perczel Miklós alatt, és az én önkénytes nemzetőr csapatomból.

Az előőrsöknek ki volt adva a parancs, az ellenség közeledésével, ha majd tüzelni kezd, erre válaszolni és lassankint visszavonulni azon magaslat felé, a mely a jobb szárny és a centrum közt emelkedett.

Korán reggel mindent rendben, régi helyén találtam; a pesti zászlóaljok az első csatarendet képezték, még pedig úgy, hogy a tűzvonal a földterület kellő felhasználásával, lehetően fedve csoportokban képeztek; két század mintegy 60 lépéssel hátrább fekvő parterek mögött állítottam fel, mint soutien, ezeknél ismét 250—300 lépéssel hátrább fekvő redőben állítottam fel a honti és nógrádi zászlóaljakat, mint második vonalat; ezektől jobbra majdnem egyenlő magaslatban állott a Vasa gyalogság, ez előtt az ágyuk, jobbra ettől a tolnaiak és azután a husárok.

Az ellenségnek nyoma sem látszott, visszalovagoltam tanyámhoz, reggeliztem, öltöztem, midőn mintegy 8 $\frac{1}{2}$ óra tájban hallottam a távolban egyes lövéseket, és mikorra lóra kaptam, egész első vonalam kezdett a hegyről lefelé hátrálni; az előőrök hátravonulását valószínűn magukra nézve is irányadónak tekintették ujonczaim.

Néhány buzditó szó s a példaadás elég volt, hogy megforduljanak és mindenki elfoglalja régi állását.

A front előtt — az ellen oldalán még ekkor csak gyenge csatárvonalat lehetett látni. A csatárvonat mind sűrűbb lett, előőrseim az arczélt felszabadítva mintegy $\frac{1}{2}$ 10 óra felé lépett az első harcsvonal az ütközetbe; jól állotta a tüzet, sőt lassan előbbre nyomult, ezt azonban — nem lehetvén a hegység másik oldalára látni — inkább a jobbra levő zászlóaljnak engedtem; a tolnaiak szintén előnyomultak; az ellen részéről a völgyben különböző segédcsapatokon kívül egy dandár gyalogság, néhány század lovasság és egy üteg érkezett meg és megkezdődött az ágyuharc; ez időtájban vonult el mögöttünk Andrassy Gyula gróf,

a ki Mőga mellett tett szolgálatot, egy ütög ágyuval, a melyet valahonnan a centrumból hozott a jobb szárny felé vitt. Nem sokára az ellen dandárától — lőháton — egy határőrvidéki tiszt jött vágatva felém, fehér kendőt lobogtatott kezében; a tüzelést beállítottam és kérdeztem: Mit akar?

B. Kempen tábornok küldötte, kéret egy szóra. A tábornok azt kívánja, hogy a tüzelés állíttassék be az egész vonalon; ő nem akar a magyarok ellen harcolni; neki azt mondták, hogy a demagógok terrorisálják az országgyűlést és a kormányt, s annak felszabadítására jött az országba; most látja, hogy a nemzet áll ellenük fegyverben, hogy a cs. hadsereg rendes csapatai állanak és küzdenek sorainkban, ő nem akar a hadseregben szakadást előidézni stb.

Erre azt válaszoltam: "Nem vagyok fővezér; nekem is nehezemre esik fegyvereimet irányozni azok ellen, a kikkel gyermekkoromtól együtt éltem, szolgáltam; de nem mi törtünk Horvátországba; egyébiránt jelentést teszek, a fővezér majd határozand."

Jelentettem az eseményt Műlböck ezredesnek, elküldöttem Rajner Pált, a ki folyton mellettem volt, a fővezérhez, parancsért; Kazinczyt tanyámhoz, hogy az ott őrizet alatt álló munitiós kocsik egyikét hozza előre, és osztasson ki töltényeket; Guyonnak ugyanezt parancsoltam és sorainak rendezését; láttam, hogy az említett tiszt ismét jó Kempen felől a fehér kendővel, oda lovagoltam hozzá. Azt monda, hogy a tábornok intézkedett, miként Mőga válaszát haladéktalanul Jellasicshoz juttassa. Embereim közül többen, — úgy hiszem kecskemétiak — egészen oda jöttek hozzánk, vagy 15–20 szerezsan is oda jött, tótul és németül, úgy a hogy tudtak beszélgettek egymással, vártuk Rájnernek Mőgától való visszaérkezését. Egyszerre a jobb szárnyon megdördülnek az Andrássy által oda vezetett ágyuk, a második jól célzott lövés rést szakít Kempennek a völgyben álló massáján, abban a perczben egy seresán kirántja kardom hüvelyéből, kettő fogja lovam kantárát,

körülvesznek, gyorsan vezetnek el, — egy percz müve. A tusa újra kezdődik. El voltam fogva.

Az első, második elenséges csapatnál, ahol főtiszt volt, követeltem rögtöni visszabocsátásomat, hátrább küldöttek; a harmadik csapatnál a vezénylő tiszt horvát határőrvidéki ezredes volt, kit személyesen nem ösmer-tem ugyan, de nagyobb suite lévén körülette, akik közt ismerőseim is valának, (Divisionariusnak) osztályparancsnoknak kellett lennie. Azt felelé: „át fogom látni, hogy csata közben nem bocsáthat vissza, hátraküld a főhadiszállásra, a bán határozand.“

Hogy a hadseregben akkoriban — nem tudom talán most is — mi kevés gondot fordítottak az országok történelmi czimereinek és színeinek megösmertetésére, a következő kis eset is megvilágítja. Az ezredes kíséretéből előlép egy elegans fiatal hadnagy és nagy hévvel övemre mutatva elkiáltja magát: „Lássák, lássák, az olasz színeket viselik!“ Mire azt mondtam: „Ezredes ur, tanítsa meg kérem e fiatal embert, hogy ezek a magyar királyság ezeréves színei.“

Pákozdhoz közel, az országut mellett egy korcsma vagy major áll, ott adattam át Horvatovics alezredesnek, a horvát sereg főporkolábjának; az ütközet még soká folyt; miként? nem láthattam, de a sürgés-forgás, rendetlen csapatok visszavonulása, a vasas lovasság által kalauzolt rendetlen zászlóaljok előretolása, az aggodalmas és dühös arczokból és gyors gestikulációkból gyanítottam: „a magyarok ügye jól áll!“

Valami $\frac{1}{2}$ órákor este megérkezett a Bán, élébe vezettek, komor, de nyugodt volt. Elmondottam neki miként fogtak el. „Nem vonom szavát kétségbe, mindjárt küldök Kempenhez a részleteket megtudni, és ha úgy van, a mint ön mondja, szabadon fog ön bocsáttatni.“ Azzal tovább ment.

Horvatovics őrséget rendelt mellém, egy paraszt szekeret utalványozott mint szállást; adatott vacsorát és egy nagy katona pokróczot; ekközben beállott az éj és vele nagy zápor eső.

Reggel korán a bánhoz vezettek. Ha jól emlékszem a lélkészi házban lakott. Jellasics azzal kezdé: „báró Kempen jelenti, hogy elfogatása úgy történt, a mint ön mondotta volt; lova fegyverci rendelkezésére állanak és a kíséret mindjárt itt lesz, mehet ön vissza. A közidőben Móga altábornagyhoz levelet iratok, ezt legyen szives átadni. Nem hittem, hogy a magyarok annyira fanatizálva vannak. Ez így nem mehet.“ Ezután más szobába vezettek, $\frac{1}{4}$ óra alatt kész volt a levél; elhozták lovamat, felültem, bekötötték szememet és egy lovas tisztt néhány emberrel kísérték el jó darabra. — Megállottunk és levették a kötött szememről.

Egy szőlőhegy aljánál állottunk; a tisztt elbucsu-zott, én pedig az országúton lovagoltam Pest felé; alig haladtam pár száz lépést, tántorgó nemzetőrök jönnek ki egy borházból. Kérdem: hol járnak? „Vége van mindennek, ma éjszaka közibénk rohantak a horvátok, szétverték táborunkat“ — ez volt válaszuk. — Sarkantyuba vettem lovamat, 3—4 emberből álló csoportok szállingóztak, végre találtam 20—30 emberből álló nemzetőr-csapatot egy tisztt vezetése alatt: Mi történt? Uram nem tudom, — éjszaka a táborunkba ágyulövések estek, népünk szétszaladt és alig vagyok képes e pár embert összeszedni. Alkalmas helyre vezettem vissza. Elmondottam neki, hogy a horvátok Pákozdra visszavonultak; kiállítottam rögtönözve előőröket, meghagyván, hogy szedje össze a szállingózó embereket a meny nyire csak lehet, még délelőtt küldök a felváltásra valakit. E derék ember, ma sem tudom nevét, azt sem, melyik nemzetőrséghez tartozott, hűségesen teljesítette meghagyásomat.

Vágtattam a magyar tábor felé; minden elhagyatva, egyes nemzetőr-csoporthok — most már a fehér tollasok közül is néhány — visszafelé menve, végre a fehér tollasok közül találtam egy tisztet (ugy emlékszem Csemnyitzkyt), a ki mintegy félszázadot vezetett. Mi történt? későn este parancs érkezett, hogy a hadsereg visszavonul Martonvásárra, de ágyulövések és

puskattüzelés történt az országut közelében, bent a táborban, s a hátravonulás rendetlen alakot öltött a nemzetőröknél.

A mint később kiderült, a sötét éjszakán egy zászlóalj sorkatonaság érkezett, a miről az előőrsök nem voltak értesítve, az őrszemen levő huszár „Halt wer da“ megszólítására a bakák „Gut Freund“-al feleltek; a huszár a német szót ellenségesnek vette, annál inkább, mert fehér keresztszijakat látott maga előtt (a honvédek fekete szijakkal voltak felszerelve), reájuk sütötte pisztolyát, azok visszatüzeltek; Mack az ágyuval közéjük durrantott, szerencse, hogy a balra-értés hamar felderült és így kevés áldozatba került. Mentem a mint csak győzte lovam Martonvásárra. A hadseregbeli csapatok és honvédek rendben voltak, a nemzetőrök szerteszét. Lámberg meggyilkoltatásának híre elterjedt a táborban. Atadtam Jellasics levelét Mógának.

Intézkedtem embereim összeszedéséről, élelmezéséről; a hátrahagyott előőrsök visszavonásáról, (a jobb szárny előőrsei nem hallottak volt a lövöldözésről semmit, parancsot sem kaptak volt a visszavonulásra és régi helyükön maradtak.) Visszatértem a martonvásári kastélyba. Itt nagy vita volt Bónis és gr. Andrássy Gyula között. Sikerült szerencsésen a vizályt közöttük kiegyenlíteni. Haditanács tartatott és el lett fogadva Jellasics ajánlata a 3 napi fegyverszünet megkötésére; bizony — valljuk meg az igazat — vagy 48 órára magunknak is nagy szükségünk volt reá.

Embereink szépen összejöttek. Október 1. déltájban seregem minden szakasza ismét rendben állott.

Megbecsülhetlen tulajdonsága a magyarnak, hogy bármi panique érje, — ez pedig érhet minden sereget — 5—6 óra alatt megnyugszik és másnap épen oly vitélül megy előre, mint azelőtt.

A fegyverszünet három napra megkötötett, tartott október 3-ika esti 6 óráig; meghatároztatott a demarcationalis linea és annak mindkét szárnya. Október 1-én reggel az előőrsöktől jelentést kaptam, hogy a horvátok

Moór felé vonulnak; nem hittem, kimentem az orvosnalra és saját szememmel láttam, hogy nagy csapatteszek vonulnak Keresztes felé; mentem a főhadiszállásra e jelentéssel és sürgettem a követést. Mőga nem tartotta lehetségesnek e távozást: kiküldött valakit szemlére vezérkarából, a tanácskozások folytak, s ezeknek vége az lett, hogy: „ha Jellasics megszegi a kötését, nekünk magyaroknak szavatartóknak kell lennünk.“

Négy zászlóalj, egy csapat czeplédi, körösi, kecskeméti önkéntes lovas, egy század huszár és egy üteg ágyu (Frivisz alatt) előcsapatra rendeltetett — vezényletem alá, oly határozott parancscsal, hogy „a demarcationalis vonalat október harmadikának esti hat órája előtt sem előre, sem oldalt tullépnem nem szabad.“

Mindent készen tartva, pont 6-kor indultam, későn éjszaka Német-Egyházán (major Bicskén tul a mészárosnton) voltam. Az önkéntes lovasok — éjszaka — eleintén ugyan nem akartak haladni, de egy kis biztatás elég volt, hogy elinduljanak s azontul egész Parndorfig jó szolgálatot tettek, Mosonynál egy vagy kettő el is esett közülök.

Német-Egyházán az uradalmi tisztőtől néhány ökröt és hordó bort vettem katonaságomnak; reggel mentünk tovább, 5-ikén este Győrben voltam. Jellasics Győrből egy nappal előbb délután indult ki, utócsapatai 5-én reggel vonultak el; nem állottam meg a városban, hanem a vásártéren elvonulva, a bécsi-uton a város szélén telepedtem meg; magam egy zászlóaljjal és a huszárokkal előre mentem (gondolom) a Rábcza hidjáig, melynek innenső végén az országut mellett ütöttem fel tanyámat, kiállítottam előőrseimet, már egész sötét volt (itt ismerkedtem meg Harkányi Frigyessel).

Éjszaka a hid tulsó végén pár lövés esett; oda sietve megtudtam, hogy két vagy három kocsi szerzésán jött Mosony felől, de előőrseimre bukkanva, pár lövést váltva, száguldva visszavonultak. Jelentést tettem még este, hogy immár érintkezem az ellennel, holnap tovább indulok, kérem utánam nyomulni, nehogy felvé-

telre ne találjak ha hátrálni lennék kénytelen, nevezetesen több lovasságot kértem. Dél tájban azon választ kaptam, hogy felelősségemre tovább ez említett hidnál ne menjek s az azontul álló csapatokat vonjam vissza és várjam be a fősereget, úgy emlékezem 6-án délután és 7-ke reggel érkezett be főserégünk Győrre, Csányit felkeresve, itt hallottam, hogy Bécsben kitört a lázadás, Latourt agyonütötték és holt testét felakasztották.

Előcsapatomhoz összesen nyolcz század huszár adattott, az önkéntes lovasokon felül. Déltáji indultam Mosonyba, főcsapatom Mosony és Magyar-Óvár közt az országút mellett tanyázott, 8-án mentem Parndorfba.

A mosonyi alispánnal (K . . .) a közönség nem igen volt megelégedve, állitván, hogy nagyon is nagy vendégszeretettel látta el a bánt és katonáit; mondhatom, nem igen barátságos indulattal viseltettek iránta a felbőszültek; sikerült őket azzal lecsillapítani, hogy megkértem az alispánt, miként utánam jövő katonáim két óra alatt, még jobban el legyenek látva a horvátoknál; volt is hus, bor, libapecsenye quantum satis.

A lázongó népség egy határőrvidéki tisztet és katonát hozott szekeren elémbé. A tiszt jelentkezett és bemutatta „salva quardiáját“, hogy ő a kórházban lévő — száznál több — beteg horvát őrizésére hagyatott hátra, de a nép a kórház kapuit ostromolja és tudván, hogyha 16 emberével a fegyvert használja, őt és a betegeket is felkonczolják, ajtót, kaput jól becsukva, maga egy katonával kijött és azt követelte, hogy valamelyik parancsnokhoz vezettessék. Görgey Kornél egy század huszárral sietve küldöttem, hogy a betegek megtámadását gátolja; szerencsére elég korán érkezett; a tisztet pedig embereivel együtt lefegyverezve — Mógához küldöttem, megmondva neki, hogy azért nem küldöm egyenesen táborába vissza, mert a felbőszült nép a hadi szokásokat nem ösmerve, bizonyosan felkonczolná. Mógának az egész esetet megírva az annak rendje szerint, kerülő uton küldötte őket vissza a horvátokhoz.

Másnapra ütközetet vártam. Magamhoz vettem összes lovasságomat, és a lovassági úteget, mentem a parndorfi puztán előre oly irányban, hogy a Parndorfról Bruckra vezető utat az előbbi község kikertülésével érhessem, egy zászlóalj gyalogságot balra detachiroztam, hogy kerülve támadja meg Parndorfot, a főtest a rendes uton haladt. A horvátok utóhada, közeledésükre visszavonult Bruckba és tovább, csak utócsapatait és csatangolóit érhettem el, kikből a huszárok sokat levágtak, sokat, mintegy 300—400-at elfogtam.

Jelenttem ismét, miként másnap szándékom folytatni az üldözést.

Előőrseimet Bruckkig előtolva, vártam be gyalogságomat, seregem ellátásáról és a foglyok élelmezéséről gondoskodtam; megérkezett a parancs: a határt nem lépjem át, és amennyire már előőrseim azt átlépték volna, vonjam vissza azokat, és várjam be a fősereget.

A Lajtának egy ága a brucki parkban képezi az ország határát, odáig vontam vissza előőrseimet, mi által igen ügyetlen felállítást nyertek, de attól tartani, hogy a horvátok akkor visszajöjjenek, bizony már nem lehetett.

Ha jól emlékezem 9 vagy 10-én megérkezett seregünk zöme és vele Csányi is. A csapatok a falu előtt a határfelé fekvő magaslaton — igen szorosan összezusfolva — táboroztak; katonai szempontból hibásan volt a tábor elhelyezve, de lehetett ennek azon jó oldala, hogy mindkét részről jövő izgatásokat könnyebben lehetett ellenőrizni.

Haditanács tartatott, a melyben én a haladéktalan előnyomulást tanácsoltam azon két oknál fogva, hogy ütközzünk meg a horvátokkal az előtt, hogy Auersperggel egyesülhetnének — ez utóbbi a bécsi helyőrséggel a Belvederre és a Schwarzenberg-palotába vonult volt — a mire a szerezdbeli tiszteknél is volt hajlam; másodszer, hogy verjük meg a horvátokat az előtt, hogy Windischgrätz Csehországból Bécs alá seregelvén — a Duna jobbpartjára átszállott volna. Indítványom nem

lett elfogadva, mert: „politikai tekintetek nem engedik a határ átlépését anélkül, hogy az osztrák törvényhozás a magyar kormányhoz e tekintetben felhívást intézne.“

A főhadiszállás a nagyvendéglőben volt elhelyezve, — soha tarka-barkább kép, méltó Wallensteins Lager szerzőjének tollára.

Csányi magához hivatott; ágyban feküdt, beteg volt, de azért fáradhatatlanul működött; tudatta velem, hogy kineveztettem alezredessé, és hogy Teodorovics tábornok vezetése alatt a horvát sereg legrendetlenebb része a Hanságon át Horvátországba dirigáltatván, induljak mindjárt Szombathelyre, ott találom Vidost, vele egyetértve szedjem össze az erőt és iparkodjam előbb Zágrábba jutni, mint Teodorovics. A magyar párt, a turopolyaiak hozzám fognak csatlakozni. A szükséges levelek és felhatalmazások már készen voltak. Őt — hat egyént — mint különösen megbízhatót — nevezett meg.

Két szervezett zászlóalj, két század huszárt és egy üteg ágyut kértem mint jövőbeli seregem magvát; ezek elindítását még aznapra megígérte Csányi; magamhoz véve Rajner Pált, időnyerés tekintetéből kocsin indultam; Sopronban intézkedtem utánam jövő csapataim ellátásáról; megtudtam, hogy ott van gr. Batthyány Lajos Antónia grófnéval, felkerestem őket; a gróf is készült az expedícióban résztvenni; helyeselte az eszmét. Ekkor láttam őt utószor.

A közidőben Rajner alkalmatosságról gondoskodván, a jó lovakkal ellátott szekérbe lehevertünk, jót aludtunk és reggel Szombathelyre értünk. Vidost mindjárt felkerestem; összehivatá embereit; tanácskoztunk, ő intézkedett; energicus, jeles ember volt. Délebednél megérkezett Degré Alajos barátom, mint Csányi futárja oly rendelettel, hogy forduljak vissza mindjárt és jelentsem magamat Csányinál. A mint másnap Csányihoz belépek, elkiáltja magát: „Hát te itt vagy!“ mutatom levelét. „Második levelem nem kaptad?“ — Nem. — Elmondottam intézkedésünket, és hogy

hagytam Vasban a dolgokat. Csányi vissza akart küldeni, de kiemeltem, hogy ez idővesztegetés. Jellasics Teodorovicst már Mosonyból dirigálta Löwőnek; vesztegeltünk két nap Parndorfban, most az idestova kocsizással ismét három nap vész el, tehát 6—7 napja van Teodorovicznak előttem, s így előbb bejutni Zágrába már lehetetlenség, de utána van küldve Perczel, lépjen az érintkezésbe Vidossal. Megemlítettem még azt is, hogy a vezérek folytonos cserélgetése és felváltása majd oda fogja vinni a dolgot, hogy egyetlenegy megbízható nagyobb hadosztály sem fog létezni, s a további kiképzetés egészen elmarad.

Visszahívásom és contra mandatumát azzal magyarázta ki Csányi, hogy Messenhauser és ...? ... között, — vagyis a polgár párt és az aula között Bécsben egyenletlenség létezik. és felkérték, hogy magyar, a pártokon kívül álló parancsnok küldessék fel; erre én lettem kiszemelve, (ekkor küldötte utánam Degré) a közidőben megérkezett Bem, hogy átvegye Bécsben a commandót, ennek hírére küldötte utánam a második futárt: hogy maradjak; de ez elkerült.

Megjött Görgey Arthur is a táborba és átvette az előcsapat parancsnokságát; kimentem hozzá, Bruck előtt, a Lajta innenső oldalán egy kocsmá kis szobájában értekeztünk hosszabban az eddig történetekről; ő értesített, hogy ezredesekké vagyunk kinevezve, és hogy a fővezérség átvételére, reám gondolnak, mert Móga cunctator.

Beszélgetésünk eredménye az volt: hogy Mógát eltávolítani hiba lenne; hogy úgy mint Pesten, itt és ezentul is jelszavunk „V-ik Ferdinánd és az 1848. alkotmány — sem több, sem kevesebb“; hogy a fővezérség, ha majd bekövetkezik annak ideje, más nem, mint Görgeyt illetheti. Ha majd engedik a körülmények, 10—12.000 — ha lehet több — főből álló hadtestet alkossunk s ennek vezényletét én veendem át, a mely nem fog szétforgácsoltatni, hanem képezendi azon gárdát, a mely a döntő perczben lép fel a csatában.

Ezzel elváltunk. Én Köpcsénybe küldtettem és átvettem ott a sereg jobb szárnyát; most már, ha jól emlékezem, régi csapatomból senki sem volt mellettem, csak Rajner Pál.

Köpcsényben találtam egy zászlóalj székelly katonát, egy zászlóaljat a hajduságból, két pozsony- vagy mosonméggyei nemzetőr zászlóaljat a legrögtönzöttebb állapotban; egy üteg ágyut, és ami leginkább megörvendeztet: Sréter Lajost, Dessewffy Dénest és 50 Palatinális huszárt.*) Ezeken kívül jöttek-mentek, Isten tudja megmondani miféle csapatok; volt e táborban mindenféle, csak tiszt alig néhány, mert annak nagy része Pozsonyban ebédelt, csörtette kardját, mulatott. Reggel megvizsgálván csapataimat, kivéven a huszárokat, székellyeket és tüzérséget, tisztet alig találtam, hadgyakorlatra senki sem gondolt. Bementem én is Pozsonyba ebédre, a „Zöld fánál“ mozdulni sem lehetett a tarkázó egyenruháktól; engem személyesen kevesen ismertek. Folyt a bor és a szónak árja. Komoly lettem, senkihez sem szólottam. Mentem Ujházyhoz — kormánybiztos volt Pozsonyban — kértem: parancsolja ki ezen bőbeszédű urakat csapataikhoz, és állítson őrt a

*) Kivonat Dessewffy Dénes leveléből. Ezredünkben az összerakítást szeptember havában szerveztük, miután azonban úgy a legénység, mint a lószerszám a Prága alatti nyári táborozás alatt sokat szenvedett, azt határoztuk, hogy előbb berukkolunk a téli szállásra, ott a raktárakban készletben meglévő ruhaneműeket és lószerszámokat felvesszük s úgy indulunk utnak. — Ez annnyival okszerűbb terv volt, hogy Prágában 16.000 emberből álló osztrák sereg volt összpontosítva, mely rögtön nyakunkra jött volna, s egy egész ezred már csak az élelmezés tekintetéből is sokkal nehezebben mozog, mint kisebb portyázó csapatok.

Tervünk, az én elfogatásom és hadi törvénszék elé állításom által tetemesen módosult, a viszonyok fenyegető alakot kezdtek öltetni, miért is Sréterrel szükségesnek láttuk, még mielőtt régi állomásunkra visszatértünk volna, utközben Magyarország felé venni utunkat. Velünk kellett volna jönnie az 1-ső Major divíziónak és az Oberst divíziónak, s Virág vezénylete alatt jött volna a 2-te Major és az Oberstlieutnant divízió. Mikor én Zugommal Sréterhez jöttem őt csak magát és 3 embert talál-

hid végére, engedelem nélkül ne ereszszenek be egy tisztet sem a városba.

Visszamentem Köpcsénybe, másnap reggel a zászlóalj-parancsnokok által eléadtam a tisztek névsorát magamnak és elrendeltem, hogy aki estig nem lesz osztályánál, kitörleendő a létszámból és helye mással be fog tölteni.

A főhadiszálláson is tovább folyt a vita: „bemenjünk Ausztriába, ne menjünk?”! Végre jött a parancs: menjünk!

Ha jól emlékszem 16-án reggel indultunk el először, este volt már mikor Petronelbe értünk; zászlóaljaimat, elől a székekelyeket, az országut mellett pihenttettem meg, a huszárokat előrsre rendeltem, magam néhány emberrel a temetőig mentem s a hulla-házban háltam meg. Éjjel jött a parancs: vissza!

Tehát vissza! Láttam, hogy Sréter duzzog. Kivallattam belőle, hogy rossz néven vette, miként őt küldöttem embereivel előrsre, holott tudnom kellett, hogyha valamelyikét elfogják, mint szökevénynyel fognak bánni vele. „Epen azért küldöttelek előre kedves barátom, mert tudtam, hogy senki sem fog jobban örködni, mint te

tam, Riegler Alajos nevű strázsamestere meggyújtotta, hogy a nagyon szétszórva elszállásolt század összejöhessen. (Marsch közben voltunk Prágából hazafelé.) Az országuton egy kereszt jelezte a helyet, hol találkozni kellett a négy századnak. A találkozó helyre jöve, éjjel több csapat sorakozott hozzánk. Legtöbb legényt hozott magával Szentpéter Samu zászlótartó. (ki később mint főhadnagy oldalam mellett esett el Iglónál.) Hogy mennyien indultunk el? azt határozottan nem mondhatom meg, de tudtommal 3 embert s 5 lovat vesztettünk az üldözés alkalmával előfordult csatározásokban, haza pedig megjöttünk Sréter, én, Szentpéteri és 49 legény, közöttük 6 altiszt. Elindultunk október 4-én; Pozsonyba érkeztünk 11-én, ott néhány napot pihentünk s 4 vagy 5 nap mulva indultunk a köpcsényi táborba, s oda érkeztünk 14., 15. vagy 16-án Ivánka Imre vezénylete alá. Jegyzeteim napról-napra nincsenek, azért nem mondhatom meg határozottan a napot, melyen Ivánka Imrével találkoztunk, ki akkor ezredesi ranggal dandár-parancsnok volt, illetőleg a Köpcsényben összpontosult seregnek vezényletével volt megbízva.

és huszáraid; éjjeli meglepetés esetén pedig csakis a szé-
kelyekre és némileg a hajdukra lehetne számolni". At-
látta, kibékült.

Még egyszer bementünk Ausztriába, megint vissza-
jöttünk. Megérkezett Kossuth is a táborba.

A közidőben Ferdinánd király 10—11-én elhagyta
Bécset és Morvaországba költözött; kineveztetett her-
czeg Windischgrätz marschallnak s az Olaszországon
kívüli összes hadsereg és fegyveresek fővezérének; e
minőségében intézett felszólítást az összes katonasághoz,
hogy hagyják el a forradalom ügyét. Jellasics egyesült
Auersperggel 12-én s ez által a rendes — most már cs.
kir. — sereg száma Bécs alatt 35,000—37,000 emberre
növekedett; még jelentékenyebb az, hogy birtokába
estek a Bécs és Kaiserebersdorf között elhelyezett tü-
zértelepek. A bécsi reichsrathban 12-én indítványt tett
Borosc, hogy „hivassanak meg a magyarok népcon-
gressusra Bécsbe, a mely a monarchia népeinek igé-
nyeit kiegyenlítendi“, ez indítvány el lett fogadva. Bécs-
ből a miniszterek mind eltávozván, a kormányt átvette
a „Reichstagsausschuss“, főszószóló lett Schuselka;
megérkezett Róbert Blum; Messenhauser bejelenté, hogy
Bécsben mind a nemzetőrség mind az aula elfogadták
Bemet főparancsnoknak.

Kossuth 24-én érkezett Parndorfba, organisálat-
lan nagy embertömeget hozott magával, de hozott 36
felszerelt ágyut is. Előbb haditanács tartatott Miklósfal-
ván; Köpcsénybe későn érkezvén az értesítés, már csak
akkor érkeztem Parndorfba, mikor Kossuth kocsin be-
vonult.

Nagy volt az izgatottság és gond a főembereknél,
t. i. második felszólítást is intézett Windischgrätz Mógá-
hoz és a sorhadseregbeli tisztekhez, hogy térjenek vissza
a császári hadsereghez 26-áig, mert azontul a rebelli-
seknél teljesített szolgálat mint részvét a rebellióban s a
cs. kir. hadsereg ellen elkövetett hűtlenség fog büntet-
tetni.“

Móga e levelet bemutatta Csányinak és Kossuth-

nak, (de proclamáció alakban is járt az kézről-kézre a táborban) s el lett határozva, hogy felolvastatik e felszólítás a tisztek előtt, s a ki menni akar, szabadon hagyhatja el a magyar táborn. Ugy tudom, mintegy 30-an távoztak. Kossuth elragadó beszédekét mondott kéthárom helyen; ezután ment szállására (gondolom a plebániára, — emeletes ház); a ház elébe sereglett a tisztikar; itt külön beszédet mondott, s ezután felolvasta a Windischgrätzhez küldendő választ.

Most következett be reám nézve azon döntő percz, a mely életem nagy részét elkeserítette, ma is fájdalmas, és adta 33 év után a tollat kezembe.

A tisztikar a választ frenetikus lelkesedéssel fogadta. Kossuth engem felrendelt magához szobájába, — meg kell jegyezni, hogy a felolvasás után mindjárt és másnap reggel a levél átvételénél voltam Kossuth szállásán, nem emlékezem már most pontosan, hogy melyik szó melyik értekezleten esett; tudom azt, hogy Görgey és a ház elnöke Pázmándy voltak jelen; mind a kettő együtt vagy egyenkint-e, azt már nem tudom bizonyosan; Görgey élő ember és fog talán emlékezni.

Az első kérdése Kossuthnak az volt: Mi nézetem van az Ausztriába való bemenetelről? Azt feleltem reá, hogy hallottam már a miklósfalvi haditanácson történeteket. A helyzet az utolsó hetekben lényegesen változott; ha mindjárt üldöztük volna Jellasicsot, bizonyosan megverjük a horvátokat, mielőtt egyesültek volna Auersperggel; ezt sürgettem én annak idején. A kétszeri bemenés Ausztriába és visszavonulás, deprimálóan hatott a csapatokra s a győzelem lelkesedése, — mely kevésbé organisált seregnél hatalmas tényező, — elmúlt. Most már nem részben rendetlen és demoralisált, hanem rendszer, kitűnő disciplina alatt álló 70—80,000 embert számoló, mindennel bőségesen ellátott hadsereg ellen kellett csatát vívni, ez oly feladat, melynek megfelelni még most képesek nem vagyunk; egy lehetőség volna: ha a bécsiek nagy erővel kirohanást tennének csata közben, — de ezt alig hiszem, mert erre ismét csak

disciplinált sereg van képesítve; egyes kis csapatok diversiója értékkel nem bír; ha tehát, mert meg van Bécsnek ígérve — *pour sauver l'honneur du drapeau* — csakugyan bemegyünk, tegyük meg ezt teljes erővel, de gondoskodjunk arról is, hogy visszajöhessünk.“

Kossuthnak e válaszom nem tetszett. Valószínűleg azt hitte, a benyomulást tanácslandom, mint a honvéd-és nemzetőr-tisztek nagyrésze.

Egészen más — az előcsapat egy részével messze előre törni és szükség esetén visszavonulni, mint a fősereget a megsemmisítés esélyeinek kitenni. A törvényhozás szörszálhasogatása — a határ átléphetése vagy át nem léphetése iránt — husz napját rabolta el a hadsereg életének.

Kérdezte Kossuth: Mit tartok teendőnek, ha nem megyünk be Ausztriába? Haza küldeni minden embert, aki nem kötelezi magát legalább is az egész hadjárat alatt megmaradni; kiegészíteni a meglevő organisált csapatokat és nevezetesen nem cserélgetni a parancsnokokat.“

A harmadik kérdés az volt: Ki által küldessék Windischgrätzhez az ultimatum? Válaszoltam; legjobb lesz azon tisztek valamelyike által, akik a szolgálatot ugysis elhagyják. Erre azt mondotta Kossuth, akkor választ ismét nem kapunk, hiszen a magyar országgyűlés deputatióját sem fogadta az udvari párt, neki pedig válasz kell minden esetre; ő kész egyezkedni oly értelemben, a mint erre a bécsi Reichsrath is késznek nyilatkozott stb. Ekkor mondtam:

„Amint Windischgrätz herceget ismerem, én, aki soká szolgáltam alatta, s a prágaiaknak vittem be ultimatumát, iratunkra mit sem fog felelni; ha Kossuth oly nagy súlyt fektet arra, hogy választ kapjon, jó, megkísérhetem, hogy velem, mint oly emberrel, akit régen ismer, talán szóba fog állani, és lesz alkalom az itteni nézeteket elmondani“.

Erre, ha jól emlékezem, Pázmándy figyelmeztetett azon veszélyre, amelynek magamat kiteszem, amire a következőket mondtam:

„Nem voltam már a császári hadsereg tagja, midőn a horvát háború kezdődött, s ezt herczeg Windischgrätz jól tudja, tehát nem számíthat a szökevény-tisztek sorába, egyébiránt oly lovagias és loyális ember, hogy parlamentairet mindenkor respectálni fog, amint azt Prágban is minden néven nevezendő parlamentaire irányában megtette“.

En tehát nem kerestem a kiküldetést, nem is tudtam felőle, hogy ilyesmire szükség lesz, midőn Parn-dorfba jöttem. Igaz, mikor arról volt szó, hogy megbízható szónok nem áll rendelkezésre, akkor felajánlottam szolgálatomat.

Az éjszakát Köpcsényben töltöttem, átadandó az ideiglenes parancsnokságot; 25-én átvettem a levelet Kossuthtól és kérdeztem, hol találom Windischgrätzet; azt mondá: bizonyosan nem tudja, de legjobb lesz Florisdorfnak menni, ott majd utbaigazítanak; továbbá azt is kérdeztem: hát hogyha nem juthatok hozzá, a levéllel mit tevő legyek? és ha szóba áll velem, mit mondjak? Azon utasítást kaptam, hogy iparkodjam ez esetben a levelet Brünnbe vagy Olmützbe ő felségéhez a királyhoz juttatni, és itt vagy ott azt szorgalmazzam, hogy mind a két országgyűlés részéről regnicolaris deputatiók, az udvar részéről commissáriusok küldessenek ki az ügyek rendezésére, addig pedig szüneteljen a fegyver.

Visszamentem Köpcsénybe, felvettem legjobb honvéd egyenruhám, feltettem fényes csákómat, magamhoz vettem 500 forintot, indultam Pozsonyba, midőn kocsira ültem, reám borult sirva Gáborom: „ne menjen, ne menjen, meggyilkolják a horvátok!“ — Pozsonyban meglátogattam arámat és magamhoz vettem Dobay Ágoston pozsonyi nemzetőri századost, (ügyvéd volt, neje Sándor Etel, unoka hugom) kiről tudtam, hogy ragaszkodik hozzám; nagy nehezen kaptam egy vállalkozó fiakkert; elindultunk. Dévény-Ujfalunál keltünk át a Morván, már besetétedett, „Orth“-ban bukkantam legelőször lovas előrsre. Jelentettem magamat

ki és mi járatban vagyok; egy kis várakozás után jött egy tisz, annak is elmondottam és kíséretet kértem. A tiszt azt mondá: nem szükséges; egy darabon el fog ő kísértetni, ezután megmutatják az utat, Florisdorf előtt fogok előőrsökre találni, ott jelentkezzem. Florisdorfnál az előőröknél megállva kihivattam az altisztet, sehogy sem akarta megérteni, hogy escorte alatt vezessen tovább; mondom neki, menjen be, hívja ki a tisztet, hogy beszélhessek azzal; egy idő múltán visszajött az altiszt: „A kapitány ur azt üzeni, hogy menjek Nuszdorf felé, ott van a hid, ott majd utba igazitanak; de én parlamentair vagyok, rendeljék ki a kíséretet: „Herr Oberlieutenant wir kennen Sie ja alle, wan's schon durchaus wollen, werde ich an Unteroffisier mitgeben, der Ihnen den Weg weisst.“

Hajnal hasadtakor értünk e hidhoz. Az itt parancsnokoló tisztnek szintén elmondottam mi járatban vagyok; azt felelte rá, mi nem viselünk háborut a magyarokkal; a főhadiszállás Hetzendorfban van.

A lovak éhen-szomjan lévén, átmentem a hidon és megálltam a hid mellett egy kis kocsmánál, az őrség szeme előtt ott megittatta a kocsis lovait, s mentünk tovább, most már egy káplár ült a kocsis mellett. Az uton majd mind Csehországból ismert tiszteket találtam. Dürrfeld ezredesnek, Duca-di-Serbelloni altábornagynak, kik jó darabon kocsim mellett lovagoltak, elmondottam mi járatban vagyok, kérdeztem, hogy miért nem kötik be szemeimet; szükségtelennek találták, mondván: az előőrsök Bécs felé állanak; úgy jutottam el egyikébe azon faluknak, melyek Hütteldorf és Schönbrunn közt fekszenek. Az utczán alig lehetett embert látni, csak szalad felém és integet egy magas, szőke urasan öltözött ember, a kocsit megállítja, nyújt felém egy nagy levelet, hogy adjam át Windischgrätznek, de személyesen adjam kezeihez. Mondom neki, hogy mi járatban vagyok és hogy adja át a levelet a kocsis mellett ülő altisztnek, az majd kézbesítendi; azt nem teheti — ugymond — engem igen jól ismer, még Prág-

ból, és épen azért kér, hogy ezen levelet, mely tisztán csak is a herczeg személyes ügyeit illeti, csakis neki és senki másnak ne adjam át.

Igy ment ez Hetzendorfig; és az ottani várkastély udvarán, a nagy teremben, mindaddig, míg a horvát tisztek Jellasics-csal meg nem érkeztek.

Ezen részleteket azért jegyeztem ide, mert hű képet adják azon hangulatnak, a mely akkor még a cs. kir. hadcsapatokban a magyar ügy iránt létezett. Senki sem tartotta lehetségesnek köztünk a háborút.

Bejelentettek Windisgrätznél; kis várakozás után csak magamat hívatott be, átadtam megbízóim levelét és a másik levelet is, elmondottam mi járatban vagyok és reményemet nyilvánítottam a differenciák kiegyenlítésére. Erre nem felelt, hanem kérdezte: Olvastam-e proclamatióját — igen. — Ich hoffe Sie kehren zu ihrer Pflicht zurück; ich werde Sie nach Italien senden. *) Durchlaucht, meine erste Pflicht ist Euer Durchlaucht Antwort nach Parndorf zu bringen. — Reám nézett hideg, büszke tekintetével: Dann warten Sie. Kimentem. A terem és Windisgrätz szobája között volt egy kis szoba, ott volt Dobay s a segéd-tiszt utasított, hogy itt várjunk. Itt beszélgettünk többekkel, köztük gr. Pálffy Mórral is, a kit Dobay, mint pozsonyi ember, jól ismert.

Rövid idő múlva jött a szárnysegéd Schobeln, a vezérkari főnök, egy két tábornok, eddig mindenki nyájas volt, azután Jellasics néhány horvát tiszttel, ez utóbbiak a nagy teremben levő számos tisztek közé vegyültek. Mind hidegebbek lettek az arczok, s egyszer csak hozzám lép Windischgrätz fia József, — a közidőben ez igen fiatal urat hadnagynak nevezték ki a huszároknál — és mondja: hogy távozzunk innen, várjunk oda künn. — „Itt várunk.“

Tanácskoztak hosszasan. Jellasics legelső ment el,

*) A köz időben a Palatinalis huszárezred rendeletet kapott Olaszországba vonulni.

azután a tábornokok, csak a szárnysegéd maradt vissza; behivattam ismét, s ekkor mondattak azon végzetes szavak, a melyek vér-özönt okoztak: „Sagen Sie Ihren Mandatars, mit Rebellen unterhandle ich nicht!“ Meghajtottam magamat, kifelé fordultam. Utánam szólt Windischgrätz: Ivánka! Ich ermahne Sie zum letzten mahl, kehren Sie zu ihrer Pflicht zurück. Vállat vontam; mentem.

Kijött a segédtsízt és kérdezett, „hová akarunk menni?“ A legrövidebb uton a Parndorf melletti magyar táborba, de elébb kérem Nyilt parancsom láttatását. — Megtörtént.

Ezzel lementünk az udvarra, bekötötték szemeinket, gyalog vezettek mintegy három óra hosszat a kiséret többszöri felváltásával, a koci utánunk jött.

Halálig ki voltam merülve, 28 órát uton étel, ital nélkül. Ismét új kiséret rendeltetett ki s megismervén az őrnagy hangját (Müller, Khewenhüller gyalogságtól) reá kiáltottam mondván, hogy lehetetlen tovább mennem, engedje meg, hogy kocsiba üljek és adasson egy korty vizet. Egy kis pálinkát és kenyeret adott kétőnknek, maga sem birt más eledellel; beszállított a kocsiba, (mindig bekötött szemmel) s mondja: „Miért jössz ez uton?“ — hiszen azt sem tudom, hol vagyok. — Miért jössz ez uton; ez az utolsó sorhadseregbeli őrség, most a horvátokhoz jutsz, burkold be magad jól köpenyedbe, dühösek reád; ha valamelyikök megismer, még lelő. Alig ültem Dobayval kocsimba, mélyen elaludtam. Egyszer csak kirántanak a kocsiból: Itt van Ivánka! Majd adunk neked parlamentairet! Hol van Fligelli? A fára vele! stb. azon félre nem ismerhető németséggel, a melyen a horvátok beszélnek.

Felöltöm zsebébe nyulva, kivettem a „Nyilt parancsot“ s magasra emelve a népjogra hivatkozva tiltakoztam elfogatásom ellen, követeltem tovább utazhatóságot; a kiséretemet vezénylő lovas tiszt tanúságot tett mellettem és a jelenlévő horvát és lovassági tisztek között vita keletkezett a felett: Mi történjék velem? Az

ismeretes hangok szerint itélve Fiquelmont dragonyosok és Hardegg vasasok voltak jelen, a kik még élnek közülök és soraim netalán kezükbe jutna, vegyék köszönetemet nemes maguktartásáért; — végre egy hang — Horváthovits hangja — így szólt: „Als Parliamntair soll der Andere weiter gehen, den Ivánka behalten wir da, bis der Banus nach Hause kommt, der wird entscheiden“. — Ebben azután megnyugodtak és engem (mindig bekötött szemmel) egy szobába bevezettek.

Későn délután jött ugyanazon horvát segédtszi, a kit Pákozdon láttam és ezt mondá: „Seine Excellenz der Banus bedauert sehr das Missverständniss, nachdem aber schon mehrere Stunden vergangen sind, und der Hauptman Dobay die Antwort des Marschalls überbracht hat, so ist beschlossen Sie als Repressalie für Fligelli zurück zu behalten.“

Levette szemeimről a kötöt, hozatott ételt és italt, meghagyta a tisztnek, hogy személyemért felelős, egyébként a legelőzékenyebb bánásmódban részesíttessen.

Voltam Rothneusiedelben egy paraszt házikóban elfogva.

Elfogatásomról Pulszky a következő jelentést küldötte a kormányhoz:

„Ivánka ezredes Dobay pozsonyi nemzetőr tiszt kíséretében elküldetvén a már közlött felszólítással herczeg Windischgraeczhez megjött hozzá, ki is felbontván s megolvastván a levelet, azt mondta: „mit Rebellen unterhandle ich nicht“ Erre Pálffy Móricz, ki Windischgraecznél van s a parlamentaireknek megmondta: ne csudálkozzanak, hogy itt találják, kötelessége ő felségét és jogait védeni, további beszélgetésben emlité, hogy ha igaz az, hogy az országgyűlés 15 nap alatt minden magyart a hazába visszaparancsol, ő megszűnik magyarnak lenni.“ Pálffy egy káplárt 4 katonával adott melléjük, hogy őket visszakisérjék s így bekötött szemekkel 3 óráig gyalogoltak, a kísérő katonaság többször felváltott, míg végre Roth-Neusiedelbe Jellasich előőreihez jöttek. Itt megszólíttattak: „Was ist's?“ a hang szerint

ítélve Horvátovich volt. „Obrist Ivánka als Parlamentair“ volt a felelet. „Mit Obrist Ivánka haben wir eine Abrechnung“. — „Ich bin als Parliaméntair hier.“ „Fligelli wurde auch als parlamentair gefangen“, volt az utolsó szó s Ivánka ezredes elfogatott, Dobayt nem bántották, sőt azt is tanácsolták neki, hogy Baltheser generálishoz menjen, a ki Ivánkán segíthet. Baltheser igen szívesen fogadta Dobayt, a mint az esetet elbeszélte, azt mondta „es muss ein Irthum obwalten“ adván Dobaynak egy levelet Jellasichhoz és segédjét, aki őt oda vezette. Jellasich elolvassván a levelet, hidegen azt mondta: „auf keinen Fall.“ Dobay legalább arra kérte, engedje, hogy Ivánkával másnak jelenlétében szólhasson, megtagadtatott; kérte, küldhesse el Ivánkának szolgáját és ruháját, szintén megtagadtatott: „er braucht's nicht.“ Ezzel Dobay hozzánk visszakísértetett. Panndorf, október 27-kén 1848. Pulszky Ferencz sk.“

Kóssuth a képviselőházban ekként jelentette be az esetet:

„... Midőn elkészült azon manifestum, megvallo-
lom, hogy oly férfira, kinek személyére nézve a hadse-
regnél fontosságot helyezek, óvakodtam volna, azon ma-
nifestumnak kézhezjuttatását bizni; azonban Ivánka ez-
redes ur önmaga volt szíves magát arra följánlani. Fi-
gyelmeztettük többen, tisztelt elnökünk, én is, hogy ta-
lán nem kellene ezen missiót magára vennie; de ő le-
hetetlenségnek tartá, hogy az ellenség a parlamentairt ne
respectálja; s ő egyszersmind oly állásban érzi magát,
hogy ismereteinél fogva mint parlamentair tehet vala-
mit. Így tehát Windischgrätzhez elment, kinek érteke-
zése rövid volt, és eljövén tőle Jellasich táborában el-
fogottát és máig is fogva tartatik.

Megvallom, kimondhatatlan nehéz próbára akarnak
minket tenni ellenségeink, hogy vajjon meddig megy a
magyar nemzetnek nagylelkűsége? humanitása? mert
hisz 10,000 fogoly van kezünkben! s meg nem fogha-
tom, hogy a gondatlanság, avagy a magyar nemzet
nagylelkűsége iránti elbizakodás nagyobb azon embe-

rekben, miként nem félnek azon 10 ezer fogolynak életét kockára tenni, mi a nemzet képviselőinek egy szavától függ, bennök megboszulni azon árulást, melyet parlamentairünk irányában elkövettek!

Fájdalommal kénytelenítetem megvallani, hogy eddig módot sem tudtam feltalálni, hogy szeretett ezredünknek az ellenség körmei közül kiszabadítását eszközlhessük, mert akármi levelet írunk az ellenségnek, nem érkezik rá felelet, parlamentairt csak nem küldünk többé, hogy újra elfogják, hanem mint mondtam, küldünk leveleket előőreink által, de felelet ekkoráig nem érkezett.

Mindenesetre kötelessége a honvédbizottmánynak és a t. háznak, hogy minden kitelhető lépéseket kövessen el hazánk ezen derék, vitéz, hasznos és hű szolgálja megszabadítására. (Helyes!) . . .

Mészáros Lázár, a kit 1848. előtt nem ismertem, de a kivel, mint Batthyányi elnöki titkára sokszor kellett érintkeznem, ez esetről ekként szól:

„ . . . Egy más, magában véve kisebb, noha más szempontból nagyobb eset a Windisgrätz elleni izgatottságot még inkább nevelte. Köztudomásra jött ugyanis, hogy Ivánka ezredes a schwechati csata előtt hírnökül herczeg Windisgrätzhez menesztetett, s hogy a herczeg — midőn Kossuthnak kamarillákkal cifrázott diplomatikaiatlan levelét elolvasta, — így szólt: „mit Rebellen unterhardle ich nicht“ s ezzel Ivánkát elbocsátotta, a kit visszatértekor a bán letartóztatván, Windisgrätz ezen eljárást helybenhagyta, s Ivánkát foglyul elvitette.

Legyen szabad itt a derék Ivánkáról, — kiből sok tudomány, sok katonai képesség, akarat és erély rejtett, — sajnálattal megemlékezmem. Örömet teszem ezt, mivel benne oly hazai reményt láttam fölserdülni, ki aligha Görgey helyét el nem foglalandja, ha Kossuth Görgeyt csak azért, mert Ivánka Batthyányi által protegáltatott a sereg élére föl nem tolja. Egy magyar Pappenheimot véltem Ivánkából kinőhetni, mire a honnak igenis szüksége volt; de ha ezen reményem nem is teljesül, benne

máris bizonyosan egy lovas Damjanics, következőleg Görgey ambíciója ellen tekintélyes ellensúly támadt volna. A kormány többször akarta őt kicserélni Fligelli elfogott tábornokari őrnagyért, sőt később még a két elfogott tábornokot, Roth és Philippovicsot is ráadásul adta volna, de hasztalan.

Ha valaki gyermekségétől férfi koráig szakadatlanul egy pályára készül, ha a körülmények tanulmányainak, tapasztalatának alkalmazására tért nyitva, rövid négy hó alatt, a sors kedvezése, előljáróinak bizodalma és saját ereje által az alig ösmert egyének sorából emelkedve éppen akkor sujtatik le, midőn hazájának a legnagyobb szolgálatot tehetné; ha azontul gyanúsítás rágódik becsületén, ez oly csapás, melynek elviselésére nagy önmegtagadás kell.

Azon körülmény, hogy elfogatásom véletlenül összeesik azon idővel, mikor Windischgrätz felszólítása következtén sokan elhagyták az ország szolgálatát, szülhetne a be nem avatottaknál azon nézetet, hogy kiküldetésemet arra használtam fel, hogy átmenjek a császári sereghez, mintha ezt éppen akkor nem tehettem volna nyíltan.

De hagyján; a keserűséget már leküzdöttem! A magyarnak rut szokása mindent és mindenkit gyanúsítani, a mit nem ért, és a ki kedvében nem jár; e tulajdonsága édes testvére azon vak bizalomnak, a melylyel ragaszkodik azokhoz, a kik ábrándjainak eszményképeit csillogtatják előtte és hiuságának hizelegnek. Gyermeteg felfogás. Ifjuságot vagy elvénülést jelent-e?

Október 27-én egyike azon lovastiszteknek, a ki legmelegebben szólalt volt fel mellettem, nagy garral, szitokkal rontott be hozzám a porkoláb kíséretében; átvettetek egy nagyobb épületbe, hol egy törzstiszt elnöklelt alatt az iránt kérdeztem ki: mi uton jöttem az oszt-rák főhadiszálláshoz? Még akkor friss emlékezetemben voltak az egyének a kikkel beszéltem, az osztályok, a melyeket láttam, lépésről-lépésre elmondottam utamat.

28-án éjszaka egy honvédtisztet hoztak, olasz volt,

— nevét már nem tudom — a ki mint mondá — az előőröket ment vizsgálni, tüzet látván maga előtt, azt gondolta, hogy ezek az ő emberi, eltévedt s egy horvát őrségre bukkant. — 29-én volt a schwechati csata; a csapatok indulásra készen állottak, nekünk is fel kellett készülnünk. Az ágyuzást, a lovasság riadóját rövid ideig közel hallottuk, mind távolabb ment, néhány óra múlva az indulásra kész csapatok ismét gulába állították fegyvereiket.

Ezentul a legközelebbi napokon át csak egyes ágyu- vagy mozsár-lövéseket hallottunk Bécs felől. Nov. 6-án engem és olasz társamat egy paraszt szekér közepére ültettek, ezt környezte, részben erre felállított vagy 20 szeresán, vittek Bécsbe le a Glacira néhány utcán alá s fel, talán mutatónak, míg végre a Wiedenben levő szeke-részeti kaszárnnyába helyeztettünk el; itt volt még egy horvát huszár és két gyalog határőrtiszt szintén fog-ságban.

Ma is úgy érzem, hogy a népjog ellen történt elfogatásom Windischgraetz tudta és akarata nélkül történt és hogy szabadon bocsáttatásom elmaradása nem történhetett másként, minthogy a marschalt helytelenül informálták.

Egy unoka testvérem (P. . . St. . .) Ferdinánd király udvari orvosánál volt férjnél, ennek irtam és kértem látogasson meg. Elmondottam neki, miként történt elfogatásom és felkértem, világosítsa fel a herczeget, mert nem hihetem, hogy mindez az ő rendeletével történhetett volna. A levelet titkolózás nélkül a porkoláb útján küldöttem el.

November 13-án más épületbe vittek el s magán-szobába zártak december 12-ig. Felbőszülten jött oda egy határőrtörzstiszt, nevét nem tudom, hogy el akarom csábítani embereit, de miután én csak az említett levelet irtam és ezt nyíltan adtam volt a porkolábnak, dühöngését nyugodtan végighallgattam, — mikor befejezte azt válaszoltam — „tévedésben van ön“ s azzal megfordultam. E börtönbe naponta egyszer hoztak ételt, vizet és tüze-

lőfát, kitakarították szobámat az őrtiszt jelenlétében és senkinek sem volt szabad bármi kérdésemre felelni; olvasmányt kértem, hoztak két lygurianus imakönyvet; mondtam: protestans vagyok, vegyenek pénzemem inkább bibliát, — elhozták.

Később értesültem, hogy Kossuth az országgyűlésen nyilatkozott kiszabadításom végett, hogy agenseket is küldött ki e célból tetemes pénzüsszeggel ellátva, és hogy ezek közül egyet rajta értek, el is fogták volna; aligha nem ez okozta a föntleirt eljárást. Midőn Zsigmond fivérem Párisból visszatért, mondtotta, hogy még Debreczenből is küldött Kossuth embereket ugyane szándékkal.

Deczember 12-én átadtak a Salzgiesen levő „Staabs-Stoekhaus“-ba.

Néhány nap mulva kihallgatásra vittek a Salzgies kaszárnyába, ismét pozsony-heczendorfi utam iránt vallattak; azt mondtam mit azelőtt, akkor egyenesen kérdeztek, hogy nem az volt-e szándékom, hogy Bécsbe bejussak a parancsnokság átvételére. Tehát megtudták Csányi szándékát. Azt feleltem részben a mit nekem mondott Fligelli, t. i. ha más lett volna szándokom, mint hirnöki kötelességem teljesítése, akkor nem teljes egyenruhában az országuton utaztam s az escorte kirendelését ismételve nem sürgettem volna. Azt is kérdezték, kivel érintkeztem a szekereszek kaszárnyájában, elmondottam a levél esetét és megneveztem G . . . t.

Ezentul a bánásmód humanus lett; megengedték, hogy felügyelet alatt látogatásokat fogadjak, és mivel már 6 hete a szobában ültem, hogy déltájban a bástyán őrizet alatt sétálhassak. Egyszer megkísértém, de a nép kíváncsisága csakhamar visszahajtott börtönömbe. — Egészségem szemlátomást fogyott.

Január elejével átvittek a gumpendorfi kaszárnyába, ott egy üres tiszti szobát rendeztek be, pénzemet visszakaptam, abból láttam el magamat és délben 12—1-ig sétálhattam az udvaron. Itt találkoztam több elfogott magyar seregbeli tiszttel, gróf Stahrenberg Istvánnal,

Platzerral, később b. Liphay Antallal stb. Február elejétől márczius 23-áig fogságom még könnyebb lett; Liphayval két egymásba nyíló szobában laktunk, meglátogatta őt nővére b. Orczyné, engem napám és arám, Frankenburg és Bobest a magyar külügyminiszteriumtól és mások.

Márczius 23-án kijelentették, hogy: hadi foglyok vagyunk, Csehországba, a königráti várba küldöttek, ahol mintegy 50—60 magyar tisztet, részint Lipótvárban, Mórnaál és más kisebb ütközeteknél elfogottakat — találaltam, köztük volt Gajzágó Salamon, Vajkay Károly, Gelléri Szabó János, Dobozy Menyhért, Lomnitzy Ede, Mauks Scholcz Károly, Xantus stb. és két bécsi legiónárius; később b. Liphay Antalt is áthozták ide.

A régi jezsuita kaszárnjának másodemeleti szobájában voltunk elszállásolva, nekem külön szobám volt. Az őrség az első emeleten a lépcső mellett volt elhelyezve. Mind a közönség, mind a helyőrség rokonszenvét birtuk. Hg Auersperg várparancsnok a mellett, hogy a netaláni megszökhetést korlátozta, a legkiméletesebben bánt el velünk. Olvastunk, rajzoltunk, hirlapokat járattunk, sőt színházat rendeztünk be, hogy csak eltöltsük az időt. A délelőtti órákban a tábori és előőrsi szolgálatról, fegyverisméről, a legegyszerűbb taktikai mozgásokról és azok céljáról, az ideiglenes sánczolásokról stb. tartottam előadásokat, melyeket fogolytársaim egy része figyelemmel kísért; a hirlapi tudósítások nyomán a történetekből magyaráztam: a legközelebb várható hadi eseményeket.

Egyszer csak megjött hire, hogy a nagy-sarlói ütközet és Komárom felmentése után visszament a magyar sereg Budát ostromolni; hogy meghozatott az ápril 14-ki végzés; és interveniálnak a muszkák.

Ekkor az előadáshoz megjelenteknek azt mondtam: Vége mindennek, az osztrák seregnek adott respirium, a magyar táborban és az országban előidézett megzavarása az egyetértésnek, s a most már senki által nem gátolt muszka invasio, lehetetlenné teszük ügyünk győzelmét;

hadviselés, ha a meglepetések idején tul vagyunk positiv, mint a $2 \times 2 = 4$, és habár lehetnek is egyes fellobbanások, ügyünk veszve van. Az ifjak nagyobb része ezt nem hitte; magánkívül volt örömeiben, sokan kifejtették sapkájuk rózsájából az „V. F.”-et a mi ellen, személyemre nézve, tiltakoztam; — végre ideglázat kaptam és csakis dr. Epstein honvédorvos fogolytársunk szeretetteljes önfeláldozó ápolásának köszönhetem, hogy életben maradtam. *)

Jöttek a rossz hírek, mindig több és több fogoly — Szeged, Temesvár, Világos.

A Dom Migueleket ide hozták reorganisálni, rongyokban, kiéhezve érkeztek, de büszkébb csapatot soha sem láttam.

Rendelet jött, hogy a fogságban levő magyar hadseregbeli tisztok, ha nem szolgáltak az előtt a cs. k. hadseregben és hadiszolgálatra alkalmasak, besorozandók, az alkalmatlanok hazabocsátandók; csak Lipthay

*) A fiatalságához intézem következő soraimat:

Tekintsetek a földabroszra és látni fogjátok, hogy nyugatra németek, északra szlávok, keletre latinok, délre szlávok és latinok szomszédjaink. Minden népfaj egyenkint tiszszerte számosabb nálunknál. Nem azért mondom, hogy ijesztgessek, nem, hanem azért, hogy oda mutassak: mi nagy szükségünk van az egyetértésre és óvatosságra.

Legnagyobb ellenségeink: saját magunk erejének tulbecsülése, végeredményben oly káros lehet, mint a milyen lenne a meghunyászkodás; mindkettőtől őrizkedjünk.

Addig, míg fejedelmi hadseregek állottak fenn, határozottan a magyar hadsereg elkülönítését követeltem; most, hogy az általános védkötelezettség törvénynyé vált, a hadsereg nemzeti lett és annak elkülönítése a fennálló törvény szerint nem is lehetséges. A feladat tehát: a meglevő kereten belül foglalni el azon állást a nemzet részére, a mely minket természet szerint megillet.

Az osztrák-magyar monarchiának hadserege a honvédséget és Landwehrt hozzászámitva, most több mint egy millió százezer ember; ebből közel ötszázezer fő, tehát majdnem fele, magyar állampolgár, és ezek közt ismét ²/₃ genetikus magyar.

Hol vagyunk?

A tábornokok, a tisztikar, a műcsapatok, tüzérek sőt lövészek négy ötöd része nem magyar, — nem szégyen ez mi reánk, hogy

és én maradtunk hátra, pár nap múlva b. Liphay, ki 1848. előtt nem volt katonatiszt, szintén elbocsátatott, én pedig vizsgálati fogságban maradtam.

A kérdéseket képezték: átlépésem a honvédséghez, Batthyányi mellett tett szolgálatom, a fegyverek beszerzését illető eljárásom, a bánáti gyujtogatások iránt tett nyilatkozatom, de főleg a parndorfi haditanácsban a bán üldözésére tett javaslatom; általánosan pedig: részvétem a harcokban a cs. k. hadsereg ellen. Védtem magamat a mint tudtam, a nélkül, hogy pozitív tényeket tagadtam, vagy más valakit vádoltam volna.

1850. január 8-án ismét a haditörvényszék elé vezettetvén, felolvastatott előttem egy rendelet, a melynek értelme a következő:

„Ő cs. Felsége elrendelni méltóztatott, hogy a magyar felkelő seregben szolgált azon főtisztek, a kik a cs. kir. hadsereg soraiból közvetlen léptek át a forradalmi sereghez, továbbá azok, a kik tábor-

mi, — akik bátran sorakozhatunk a legharcziasabb nemzetek közé, — hogy mi nem az agyvelőt, hanem csak a testet képviseljük!

Ki és mi ennek az oka? — Önmagunk. — Megengedjük, hogy kiszorítsanak azon helyből, a mely minket megillet. — Érzékenykedünk, nem szeretünk engedelmeskedni, nem vagyunk kitartók. A katonai intézet azon osztályában, a melyben voltam, 24 növendék között csak hatan voltunk a magyar korona területéről; Görgey és én s egy budai nyugdíjazott ezredes fia, két horvátországi határőrtiszt fia és egy csajkás tiszt fia; a budai fiu most nyugdíjazott tábornok, a három határőrtiszt fia a legmagasabb állásokat foglalják el ma is a hadseregben; a többiek németek, csehek, lengyelek, külföldiek voltak. Lám Görgey is, én is, még az előtt, hogy az 1848. eseményeknek csak sejtelve lehetett volna, ott hagytuk a hadseregbeli szolgálatot — hibásan — tulságos érzékenységből.

Ifjak! küzdjétek le büszkeségeteket. Ne hagyjátok magatokat kiturni; meglássátok, hogy van bennetek legalább is annyi tehetség, mint bárki másban, nyomjatok helyet a magyarnak a hadseregben, — és ha szorgalom és kitartás által oda eljutotatok, hogy a hadseregben a magyar agyvelő kellő arányban érvényesíti magát, meg fogjátok érní, hogy Mátyás korától mai napig nem volt dicsőségesebb a haza. A helyzet kedvező. Egyetlen egy generáció elérheti ez eredményt, hazafias, erős akaraattal.

nokok vagy önálló parancsnokok voltak, a haditörvényszék elé, a többiek pedig a hadfogadó bizottság elé állíttassanak, és ha alkalmasoknak találtnak, a cs. k. hadseregbe — mint közvitéz — besoroztassanak; a mennyiben az ott fogságban lévő Ivánka Imre honvédezeredes egy vagy más kategóriába tartozik, a vizsgálati iratokkal együtt — katonai kíséret alatt — Aradra szállítandó, vagy pedig a hadfogadó bizottság elé állítandó és ha alkalmasnak találtnak, egy cs. k. örökös tartománybeli sorgyalozezredbe mint közvitéz besorozandó.“

Nyilatkozatom a következő volt:

„Midőn a 2-ik honvédzászlóaljhoz századosnak kineveztettem, ez a törvényes formák teljes megtartásával történt, kinevezésem Prág bevétele után ezredparancsnokságom által, szolgálati uton közöltetett velem; a szabályok értelmében minden előjárómnál jelentkeztem, és így léptem át a cs. kir. hadseregből a magyar királyi honvédséghez, a hol eskümet a király és alkotmány iránti hűségre letettem; a rendelet első pontja tehát reám nem alkalmazható. Hogy nem voltam tábornok, hanem ezredes vagyok, az a bíróság előtt tudva van; a bán ellen megkezdett hadjárat alatt Fehérvártól egész Bruckkig a főszereg előcsapatát, később Kőpcsényben annak jobb szárnyát vezényeltem Móga altábornagy fővezérsége alatt; tehát a rendelet ezen része engem szintén nem illet. Igaz ugyan, hogy súlyosan fogom érzeni, ha mint közvitéz leszek besorozva, de osztani fogom e sorsot ezerekkel honfitársaim közül, s így a rendelet ezen részét vélem reám alkalmazandónak.“

A törvényszék rögtön más alakot öltött. Az elnök, a tisztek mind felkeltek, üdvözöltek, mondván: a balraértések ideje lejárt s a Magyarországgal kibékülés mielőbb be fog következni stb. stb. A hadbíró megtette indítványát, szabad lábra helyeztettem oly meghagyással, hogy más nap reggel a hadfogadó bizottság előtt jelentkezzen. Itt, minthogy néhány éve a Theresienstadt melletti gyakorló táborban ha-

nyattvágta magát velem a ló soldalbordám megroppantotta, és csekély horpadás észlelhető jobb oldali bordáimon, szolgálatképtelennek jelentettek ki. Szabad voltam; még az nap délután indultam Pozsonyba.

Abból, hogy a vizsgálat ellenem csak novemberben kezdetett meg és lassan haladt, az említett rendelet felletti magyarázatomnak elfogadásában, és azon méltányos eljárásban, melylyel irányomban a hadfogadó bizottság viseltetett, régi jóakaróim közreműködését vélem tapasztalni.

Pozsonyba érkezvén január 10-én, 20-án megnősültem és mentem haza Felső-Szemerédre Hont vármegyébe, de nyugalmam nem soká tartott. Csakhamar jött egy csapat lovas katona egy főhadnagy vezetése alatt oly rendelettel, hogy engem Pozsonyba kísérjen. Megmondtam a tisztnak, hogy semminemű nagy apparátusra nincsen szükség, ez által csak nőmet és testvéreimet helyezi rémületbe, becsületszavamat adom, hogy nem szököm meg, és vele, vagy a kit kirendel, holnap indulok Pozsonyba, engedje meg, hogy ma ügyeimet rendezzem. Réá állott. Másnap a tiszt és egy altiszt kíséretében Pozsonyba utaztunk. Az itteni helyőrségi parancsnok elé vezettetvén, ez tudtomra adta, hogy a königgrätzi hadfogadó bizottság eljárása nem volt helyes, felülvizsgálat elé fogok állíttatni és besoroztatni.

A tábornoknak ezt válaszoltam: Ha Königgrätzben besoroznak, azt csapásnak igen, de szerencsétlenségnek nem tartottam volna; most — néhány hete — nős vagyok és sok lelki fájdalmat szenvedett nőm az újbóli elválást alig élné túl. Avagy kívánhatják-e azt, hogy Galicziába vagy Olaszországba mint első vagy másodrendű közembert vigyem magammal? At fogja tehát látni, hogy a besorozás most már nemcsak magamat, hanem egy egész családot sujtana. A tábornok kijelentette, miként a vett rendelet hatása alól senki más, mint Haynau maga menthet fel. Tehát Haynauhoz fogok fordulni, s kérem

addig a rendelet végrehajtását felfüggeszteni. Két heti határidőt kaptam.

Irtam B A régi barátomnak, a ki Haynau vezérkarában mint törzstiszt szolgált, most altábornagy, azóta Magyarországon különböző állásban sokat volt és mindenütt jeles magatartásánál fogva köztisztelőben részesül. Megírtam neki helyzetemet és felkértem közbejárását. Válaszolt: jöjjenek haladéknélkül Pestre, és az előtt, hogy bárkivel szólnék, keressem fel őt. Előre megírtam érkezésem napját. Midőn szobájába léptem, nála volt N K vezérkari őrnagy is, Tulnban iskolatársam, s a viszontlátás annyi viszontagság után érzékenyen hatott reánk.

Azt mondták: Már beirattak holnap reggelre audientiára, de korán jelenjek meg, hogyha lehet az első vagy az első közt lehessenek, mert Haynau ingerlékeny természetű ember, és ha sok kellemetlent hall, a későbbben jövőknek nehezebbé válik helyzetük. Figyelmeztettek még arra is, hogy bármit mondana, ne szóljak bele mindaddig, míg directe nem kérdez, de ha kérdést intéz hozzám, habozás nélkül nyíltan feleljek. — Természetes, hogy igen korán jöttem. — Mások is ismerték Haynaut. Nehány tábornok és magas állású hivatalnok előttem mentek be, — ez alatt belép egy határőrvidéki százados, egyenesen felém tart és mondja: engedjem meg, miként ő is előttem mehessen be a főhadparancsnokhoz. — „Itt nekem sem engedni sem tiltani valóm nincsen,” — volt válaszom. Ön nem ösmer meg, én vagyok azon főhadnagy, a ki Mosonyban a kórházban maradtam volt hátra, saját és katonáim életét önnek köszönhetem, tegnap este hallottam, hogy itt van és mi járásban, engedje meg, hogy elébb beszélhessek a főparancsnokkal. Kezet szorítottam e férfiúval. Reám került a sor.

Haynau asztala mellett ült, fel-feltekingtett, tovább irt; soká tartott vagy legalább sokának látszott nekem; egyszerre felugrott, elélem állt, néhányszor végignézett rajtam: Also Sie sind der Ivánka? — Ja, Excellenz!

— Erre elindult és elhalmozott szemrehányásokkal, engem és mindazon katonatisztet, akik a magyar seregben szolgáltak; megpirongatott úgy mint azt hosszú szolgálati időm alatt soha távolról sem értem. Éreztem, hogy mindig haloványabb és kebelemben hevültebb leszek, szeretett nőm képe állott előttem, szemeim a tábornokra szegezve hallgattam, míg végre ezt mondja: Die kaiserliche Verordnung ist ganz falsch ausgelegt worden, mann hätte Sie nach Arad schicken sollen, dort wären Sie gehängt worden; was sagen Sie dazu? — Möglich Excellenz, doch jedenfalls in sehr anständiger Gesellschaft.“ Reám nézett, — hátra lépett, — megint reám nézett. Ja, Sie haben recht — in sehr anständiger Gesellschaft. Setzen Sie sich!

Ezután elkezdett az aradi vértanuinokról beszélni. Majd mindnyáját ösmerte személyesen. Különösen kiemelte Kisst, — mi nemes, derék ember, mi jó barátja volt — doch das Exempel musste statuiert werden. — Ezután áttért az organisatióra és hadjárat viselt dolgaira; tisztán katonai szempontból tárgyalta és kritizálta azokat; egy óránál is tovább tartott e beszélgetés; azután visszament író asztalához, egy czédulát irt azt kezembe adta. Sie haben Glück gehabt, ich will es nicht verderben, gehen Sie nach Hause und rühren Sie sich nicht, sonst kommen Sie nicht mehr aus. — Azzal elbocsátott.

Bemutattam az iratott Pozsonyban, haza eresztettek, internáltattam és internálva voltam mindaddig, míg Rudolf koronaörökös születésével az általános amnestia megjött.

*

Ebből áll mindaz, a mit az 1848-iki események alatt tettem és a mi abból reám következett. Nem sok, nem is kérkedtem vele, s ha most 33 év után emlékezetem szerint leirom, teszem azért, mert úgy érzem, hogy magam magamnak tartozom vele, az, a mit részletesebben elmondok, az akkori időre, a hadsereg sok főtiszteinek gondolkozási módjára vet világot.

Tartózkodom most is ítéletet mondani emberek és

a történetek felett; csak egyet mondok meggyőződésemszerint: a 14-ik áprilisi határozat vesztette el Magyarországot; Görgey magatartását ha valaki meg akarja ítélni, nem szabad elfeledni, hogy jelszava volt „V. Ferdinánd és az 1848-ki alkotmány, sem több, sem kevesebb.”

Görgeyt 14 éves koromtól fogva ösmerem. Együtt voltunk 4 évig a katonai intézetben, — mindig első volt, mindig szerették, tisztelték tanulótársai; a magyar gárdánál a legkittünőbb, s a hadi tudományokban a legműveltebb tisztek közé tartozott; együtt voltunk a palatinális huszároknál, itt is úgy volt. Cynicus, szegény, de független, büszke. Midőn a hadseregből kilépett, mint ösmeretlen vagyontalan tanuló — nélkülözéssel küzdve — hallgatta a chemiát a prági universitáson, — sokszor találkoztunk — és csakhamar assistense lett Rettenbacher tanárnak. Edzett teste, hidegvére, határtalan bátorsága ösmert az egész országban.

Ily férfiak nem árulók.
